

ГРУПА КОЗАРСКИХ ОДРЕДА

ФОРМИРАЊЕ КОЗАРСКОГ ОДРЕДА 1943. ГОДИНЕ И ЊЕГОВЕ ЗНАЧАЈНЕ АКЦИЈЕ

Почетком септембра 1943. године формирана је 11. крајишка НОУ козарска бригада од јединица Козарског партизанског одреда. Тада је одвојено 60 бораца који су ушли у новоформиран 3. козарски партизански одред. За команданта одреда постављен је Млађо Станић, за комесара Бране Ковачевић, а за замјеника команданта Милан Новаковић. За замјеника комесара постављен је Павле Марин, кога је послије замјенио Урош Пепић. Штаб одреда био је једно вријеме у селу Стриговој, а касније у Кривој Ријечи, Јеловцу, на Патрији горе код ЈЛукића и у Думбрави. Командир 1. чете био је Милан Кубота. Ова чета, која је у почетку бројала око 60 бораца, након петнаест дана израсла је у јединицу од преко 180 бораца. Многи другови, који су били болесни и оздравили, а били су из 5, 11. и дургих јединица, долазили су у одред. Имали смо велики прилив нових бораца из позадине па смо врло брзо ојачали.

Прву акцију одред је извео код Стојановића кућа у селу Паланчишту. Непријатељ је почео да вуче сијено из Јеловца за своју посаду у Студеној. Запосјели смо положај. Наишло је око 30 кола, а у свакима је било по три-четири усташе. Од ших 80—100 усташа побјегло је двадесетак, а остале смо ликвидирали. На оавј начин спријечили смо их да даље одвлаче сијено из Јеловца.

Послије ове акције у штаб одреда је дошла енглеска мисија. У то вријеме јединице 11. бригаде извршиле су напад на Петковац, на мјесто звано Табла, а ми на Сводну, гдје је било око 35 непријатељских војника који су обезбјеђивали жељезничку пругу. Енглеску мисију је интересовало како ми изводимо акције на непријатељске комуникације. Упознали смо борце са жељом енглеске мисије да на лицу мјеста виде нашу борбеност. Командира 1. чете Милана Куботу запитали су гдје му је секција према којој ће борцима дати распоред. Случајно смо имали секцију и показали правац

напада и распоред непријатеља, а рекли смо им да нам секција није много важна, јер познајемо терен. Пошли су са нама и када смо дошли на један километар од мјеста напада оставили смо их да сачекају резултат акције.

Било је око 22.00 часа. Борци су били психички припремљени за акцију и сваки је мислио о томе да се она што брже изведе, те да докажемо Енглежима како се добро боримо. Борци су пришли близу непријатеља и у једном налету уништили га. Није трајало више од 15 минута и акција је била завршена. Седам до осам непријатељских војника је погинуло, заплијенили смо три пушкомитраљеца, три-четири аутомата, више пушака, двадесет бомби и доста муниције. Дотјерали смо 25 заробљених непријатељских војника горе, на Брезике. Неки од ових заробљеника имали су трагове усташких ознака на капама и на реверима блуза. Издвојили смо тројицу усташа и стријељали их пред стројем, гдје су били и Енглези и домобрани. Енглези су ставили примједбу зашто нисмо стријељали и ове остале. Објаснили смо им да су то домобрани, који су се заиста борили против нас, раније и сада, али да су они мобилисани у непријатељску војску, те да нема разлога да према шима поступамо као према усташама који су ступили добровољно. Пустили смо домобране уз објашњешће циља наше борбе, али Енглези нису могли то одмах да схвате.

Одред је имао задатак да прати и напада непријатеља који се креће пругом и цестом. Тако смо у октобру 1943. напали воз између Петковца и Благаја, у којем је било и усташа и Нијемаца. Спалили смо 8 вагона, а у једном од вагона изгорјело је 12 непријатељских војника који су пружици јак отпор, али им ми нашом ватром нисмо дозволили да изађу. Један борац покушао је да отвори вагон, али су они бацили бомбу. Касније смо пронашли бензин и запалили овај вагон. Ухватили смо још око тридесет и пет непријатељских војника и стријељали их. На нашој страни није било ни мртвих ни рашених.

Ускоро, 20. новембра 1943. напали смо и други воз у Драгоштишој. Тада смо заробили двадесет Нијемаца. Ни овога пута нисмо имали рашених и мртвих пошто смо акцију добро извели. Имали смо доста експлозива и мина, па смо подметнули јаку мину, тако да је локомотива одлетјела у зрак, а ми смо брзо извршили јуриш. Док се непријатељ снашао и почео искапати из воза, ми смо га у налету, јуришем, ликвидирали. И овдје смо попалили вагоне. Све се завршило без жртава на нашој страни.

У новембру 1943. године дочекали смо један воз између Добрљина и Равница. Овог пута смо запали у доста тешку

ситуацију. Већ је био пао снијег. Добили смо обавјештење и рачунали да у возу неће бити много непријатељских војника. Морали смо да се осигурамо од Добрљина и од Равнице, гдје смо упутили по једну чету, а само је једна чета нападала пругу. Ставили смо на пругу три мине. Динамо-машина била је у Тадића кући, одмах иза пруге. Минери су били Ристо Ступар, Илија Гарача и Милан Ступар. Воз је наишао око 10.00 сати. Прва мина је отказала, експлодирала је друга и отргла локомотиву и два вагона пуна шемачких официра. Локомотива са два вагона кренула је према Равницама, а остали вагони остали су на прузи. Ту је настала борба. Са друге стране ријеке Уне непријатељ нас је тукао. Тако смо били изложени ватри са три стране — од Добрљина, Равница и преко Уне. У највећем окршају са непријатељем јавио је командир чете Милан Ђурић да је јачи непријатељ одбацио чету са положаја од Равница. Јаче непријатељске снаге кретале су се цестом и постојала је могућност да нам зађу иза леђа. Ситуација за нас била је неповољна. Наредио сам Милану Ђурићу да по цијену живота врати непријатеља на његове раније положаје, што је он и учинио.

Наставили смо борбу, али нисмо успјели да савладамо отпор непријатеља у возу. Нијемци су изашли из вагона и успоставили линију одбране на насипу. Из вагона су се чули гласови људи, али нисмо знали ко је тамо. Борба је трајала око два и по сата. Почели су преко Уне да туку из минобацача. И поред тога нисмо одступапи. Тада сам командир чете Милану Коботи пренио да пребаци једну десетину доље, око сто метара испод задшег вагона, преко пруге, те да туче са доше стране пруге. Млађен Ђукановић, десетар, кренуо је са десетином. Погођен је и остао је на прузи. Остали су се пребацили на дошу страну. Чим је почела наша ватра са бочне стране, непријатељ се узнемирио. И на другу страну, према челу вагона, пребацили смо један вод. Овај вод је ишао низ пругу. Тада смо почели тући непријатеља са три стране. Ускоро су се наши борци провукли испод воза и јурнули на непријатеља. Настало је међусобно рвање. Ни један наш борац није пао у Уну, која је била доста велика. Изгледа да су се борци бојали воде. У току рвања обично су се Нијемци налазили у води. То је било просто давлеше у води.

У возу смо нашли око 45 Италијана, које су Нијемци водили као заробљенике. Са шима је био и један Енглец, такође заробљен. Чим смо отворили вагон, Италијани су почели пјевати пјесму „Аванти, пополо!“ довикујући: „Партиђано!“ Повели смо их са собом. Остали су код нас и од ших је формиран један италијански вод у нашем одреду.

У акцији смо заробили 6 њемачких подофицира. Убијено је и заробљено око 80 Нијемаца. Око 40 Нијемаца се угушило у Уни. Укупно је побијено, рањено и заробљено око 120 њемачких војника. Питали смо, преко тумача, једног од ових шест подофицира, одакле му одликовање. Одговорио је да га је одликовао Хитлер у јуначкој борби против банде као што смо ми. Довели смо ове њемачке подофицире над наше погинуле другове. Један од ших је пљунуо на наше мртве борце. Стријељали смо их у Коштарици.

Од наших бораца погинули су: Светко Личанин, замјеник командира чете, Мирко Радић, делегат вода из Чиркии Поља, Јово Тимарац, курир чете, Мирко Кнежевић, комесар 2. чете, Остоја Тешановић и Млађен Ђукановић. Кнежевић је био теже рањен у главу, па је касније подлегао. Било је и осам бораца лакше рашених.

У овој акцији заробили смо још шест вагона дувана, један вагон бутера, масти, шећера и осталог. У једном вагону било је доста муниције. Све што смо могли изнијели смо, а остало смо попалили или бацали у Уну. Нарочито смо много шећера бацили у Уну. Од оружја је заплијењено 6 пушкомицраљеза, 11 аутомата, а остало су биле пушке. Извукли смо доста и муниције.

Када смо одступили, непријатељ је добио појачање од Равница и Босанског Новог и кренуо блиндираним возом. Није могао ништа да спасе, јер је већ било касно.

Слиједећа наша акција већих размјера била је у децембру 1943. године између Добрљина и Босанског Новог, код Савића шуме. Добили смо погрешно обавјештеше да иде воз са пет вагона шемачких официра и подофицира. Постарили смо mine под пругу. Хватао се мрак. Чујемо локомотиву. Нисмо знали да и позади има једна локомотива. Када је наишла локомотива, ми смо активирали мину. Све је стало. Уништили смо шест предших вагона. Било је око 50—60 непријатељских војника. Рачунали смо да се акција одвија према плану. Ми, који смо били код чела, нисмо могли примјетити да у композицији има више вагона. Док смо се борили са овим у предшим вагонима, непријатељ из последњих вагона се искрцао и кроз шуму се бацио нама за леђа. Наше десно крило нас је обавијестило да непријатељ залази за леђа трчећим кораком и захвата терен мало даље од нас да би нас опколио. Били смо присиљени да напустимо вагоне. Веће количине заплијењеног оружја морали смо бацити у шуму и прихватити борбу. Тукли смо се са њима око један сат по шуми, док смо успјели да се пробијемо кроз шихов строј. Касније смо дознали да је у возу било око 600—700 непријатељских војника, углавном Нијемаца и усташа.

У овој неравноправној борби избацили смо из строја око 20 непријатељских војника. На нашој страни погинула су два борца, и то Мићо Рељић из села Мраово Поље и једна другарица. Међутим, могло се десити да имамо још више губитке да нас десно крило није обавјестило о нападу непријатеља с леђа.

У јануару 1944. године кренули су против нас Черкези. Ми смо били у селу Јутрогуштој. Донијели смо одлуку да не крећемо са овога терена, него да се распоредимо у шуми по десетинама. Шума је густа и рачунали смо да Черкези не могу на кошима да се крећу кроз њу. Међутим, штаб 11. бригаде имао је неко обавјештеше да иде око десет до дванаест хиљада Черкеза. Ми смо, насупрот, имали обавјештеше да их иде само око хиљаду и по до две хиљаде. Штаб бригаде је наредио да се повучемо на Маслин-баир. Нисмо хтјели одмах да кренемо, јер смо рачунали да нема потребе. Ускоро смо добили и друго, а затим и треће наређење. Кренули смо у правцу Маслин-баира. Када смо прелазили цесту, примјетили смо непријатељске војнике. Дошло је до краће борбе, али смо морали одступити. Доласком под Маслин-баир, мислим да је то било код куће Рајлића, утврдили смо да се и тамо налази непријатељ. Није нас примјетио, нити смо ми имали намјеру да га нападамо. Кренули смо улијево и стигли на Маслин-баир, гдје смо нашли 11. бригаду. Тада смо кренули у правцу Поглеђева. Када смо стигли, био је већ дан. Одавде смо утврдили да се једна колона Черкеза креће преко села Мирковца према Кнежици и даље према Стригови и Маринима. Друга колона је ишла преко села, поред Уне, према Босанској Костајници. Тек тада ми је било жао што их нисам дочекао у Јутрогуштој, гдје је одред организовао положај. Кренули смо за шима и једним дијелом стигли их на Тубића брду и у Маринима. Чета Милана Ђурића требало је да их заобиђе и пресјече им правац од Марина према ЈБешљанима и Прусцима. Међутим, умјесто да им пресјече пут, чета је отишла удесно око три километра, тако да се непријатељ благовремено повукао. Када су нас примјетили, брзо су побјегли, јер су били на кошима. Оставили су плијен који су били опљачкали. Краћи сукоб се одиграо на Тубића брду, али су Черкези побјегли.

Већ у априлу 1944. године формирали смо 1. батаљон. Командант батаљона је био Милан Кубота, његов замјеник Милан Ђурић, комесар Љубан Кукић, а замјеник комесара Миленко Шурлан. Имали смо око 350 бораца у Одреду.

Послије овога наш одред се углавном специјализовао за дизаше пруга и возова. Имали смо такав задатак од штаба дивизије. Организовали смо народ, па смо дизали и по десет ки-

лометара пруге. Падала је пруга као бразда када је плуг сјече. Дешавало се да негдје дође до пуцаша шина и шлинера и да пруга падне назад, али нико није погинуо или био рашен. Народ је у овим диверзантским акцијама показивао изванредну храброст и умјешност. Једном приликом између Добрљина и Босанског Новог за вријеме рушења пруге наишла је усташка патрола. Једним плотуном ликвидирали смо патролу. Нико од омладине и жена, који су се нашли на

Збјег на Козари

прузи, није се поколебао и покушао да напусти акцију на прузи. Наставили су и даље да дижу пругу и пјевају, иако се пуцало ту, одмах поред њих. Народ је вјеровао у наше борце и није се плашио да ће га непријатељ изненадити.

У мају 1944. године наређено нам је да потпуно спријечимо кретање непријатеља пругом. Требало је онемогућити кретање непријатељу од Костајнице до Босанског Новог и даље према Приједору. Чим смо добили ово наређење, отпочели смо са акцијама. Имали смо довољно експлозива. Био је то енглески експлозив са ознаком „808“, који нам је достављао штаб дивизије. Извршили смо кидаше скоро свих мостова на прузи и на цести. Имали смо и једну противтенковску енглеску пушку па смо ријешили да је испробамо.

Непријатељ је једном покушао да уз подршку тенка прође ради поправке моста. Чекали смо у једном јарку са припремљеним бомбама. Наишао је тенк иза једне кривине. Било је тада и страха. Опалио сам један метак из противтенковске пушке и погодио у чело тенка. Мислио сам да тенку нисам учинио ништа. Ипак се он нагло тргао и отишао назад. После овога, више од четрнаест дана непријатељ није ни покушао да прође од Босанског Новог према Приједору. Били смо стално тамо на положају. Имали смо и два топа противколца из којих смо отварали ватру. Непријатељ је касније почео долазити блиндираним возовима до мјеста гдје је била потргана пруга. Наше тобџије тукле су ове возове од Новакивића из Сводне.

Тих дана ухватили смо неколико непријатељских шпијуна који су се пресвукли у женска одијела и ставили зарове и фереце. Ишли су цестом. Хтјели су да прођу као жене Муслиманке носећи са собом непријатељску пошту. Наши шифранти успјели су да дешифрију дио ових наређеша. Наређивано је да се одбаце наше јединице од пруге. Било је још неких шифрованих обавјештеша које нисмо могли дешифровати. Шпијуне смо стријељали.

Млађо СТАНИЋ

СА РУЧНИМ БАЦАЧЕМ У КОЗАРСКОМ ОДРЕДУ ЈЕСЕНИ 1943. ГОДИНЕ

Послије предавања о Марксу, марксизму и лекције о партизанском моралу, што ми је одржао Теодор Тејо Драгичевић, кога смо сматрали нашим теоретичарем, услиједио је мој одлазак из приједорског Среског комитета СКОЈ-а. Отишао сам у Козарски народноослободилачки партизански одред.

Стигао сам у штаб команданта Млађе Станића, који није знао зашто долазим у одред. Позвао ме је на ручак, рекавши да имају меса и да послје ручка кренем на састанке организација СКОЈ-а. Млађо је претпостављао да сам дошао у одред да бих обишао скојевске активе. Није знао да више нисам секретар Среског комитета СКОЈ-а.

Бране Ковачевић, политички комесар одреда, обавијестио ме је да ускоро треба да се изведе акција на непријатељски гарнизон у Босанској Дубици, те да се можемо договорити да омладина учествује у изношешу плијена, рашеника и слично. Схватио сам да ни Млађо Станић, као ни Бране Ковачевић нису били упознати да сам дошао у одред да се борим с пушком у руци као борац. У шали рекао сам Брани: „Немој ти мени откривати војне тајне, јер ја сам у одред дошао за обичног борца. Нисам више омладински руководи-лац.“ „Како и зашто?“, питали су ме. Одговорио сам да је то дуга прича. Млађо Станић, као и обично, и овога пута је био расположен, па се насмијао добавивши ми у шаливом тону: „Таман ми треба један да га прекалим. Имам двије киштре муниције, које треба да однесеш у Ракелиће!“ Рекао сам му да не могу носити ни једну киштру, а не двије, јер ја сам мален, нејачак. Тек сам навршио седамнаест година. Но то ће он: „Даћу ти још двојицу бораца. Узмите тркљу, нанижите на шу киштре и однесите их!“

Киша је пљуштала. Пuteви су били расквашени и блатшави. Ручао сам у штабу одреда под Маслин-баиrom, а затим кренуо у чету. Она се налазила на сектору око Приједора

и према Козарцу, а прелазила је и преко жељезничке пруге Приједор — Бања Лука на терен Ракелића. Чета је називана и Ракелићком. Командир ове чете био је из Ракелића — погинуо је касније у борби. Доцније је командир био Драгоја Башкот из Брезичана. И он је погинуо 1944. године. Био је храбар. Замјеник командира чете био је Бановић из Паланчишта. Погинуо је у акцији на непријатељски воз код Добрљина.

Након доласка у чету примио сам ручни бацач, који је био заплијешен у акцији на Козарцу. Када је командир чете питао ко зна да рукује бацачем, ја сам се јавио, иако сам само једном или два пута видио овакав бацач, и то у чети Лазара Бањца за вријеме офанзиве на Козару. То су такозвани ручни бацачи тежине око дванаест килограма. Носе се у стрељачком строју. Имају гранате тежине око 1,5 килограма. Домет им је од 600 до 700 метара. Знао сам да је послуга бацача била поштеђена страже и патроле, па сам због тога рекао да знам да рукујем бацачем. Рачунао сам да ако добијем бацач, нећу ићи на стражу и моћи ћу добро да се наспавам.

Са овим бацачем сам учествовао у акцији на непријатељску јединицу, која је изашла на брдо изнад Вуковојаца и Таборина, повише Сводне. Био сам са бацачем у стршици. Дотрчао је замјеник команданта одреда и повикао да гађам. Уопште нисам знао да рукујем и гађам из бацача. Викао је на мене да гађам и шта чекам. Намјестио сам постоље, а нисам га ни укопао како треба. Приликом дејства, иначе, ако није добро учвршћен, бацач скаче, рекао бих, као јарац. Могао сам овдје главу изгубити. Граната ми је шибула поред носа и одљетела, а бацач је скочио метар од земље. Цијев ме је ударила у браду и то ми је била школа. Сада сам схватио да бацач треба добро учврстити, забити у мељу ногаре, па тек онда дејствовати.

Тек што сам опалио гранату, неко је викао: „Још једну, ено их!“, показујући према непријатељској јединици и војницима који су се кретали. Избацио сам још неколико граната. Нисам нишанио, иако сам видио нишанске справе, већ сам одока испалио три гранате. Непријатељски војници почели су да бјеже према Вуковојцима и хсељезничкој станици у Сводној. Ми смо кренули за њима.

Када смо сишли на цесту, сусрео сам се са Душаном Вуковојцем из Сводне и Стеваном Таборином код кога сам станао прије рата, када сам похађао гимназију у Приједору. Душан ми се обратио, отприлике, ријечима: „Пријатељу, да ли си ти опаљивао одозго гранате? Одговорио сам му да јесам. Било ми је драго, јер сам помислио да сам добро гађао

и да је непријатељ због тога побјегао. „Е, мој пријатељу“, додао је Душан, „замало што не поби Вуковојце и Таборине. Прва граната је грунула доље, далеко, изгледа да је у Сану пала. Друга је пала у нашу башту, а једна у поље. Ова, што је пала у башту, замало да побије нас. Умрли смо били од страха, јер је граната пала ту, код гашка.“ Тек тада сам схватио да ни једна граната није погодила циљ. Цијело брдо сам пребацио! Тукао сам са једног на друго брдо. Чинило ми се да је непријатељска војска далеко, па сам максимално подесио нишанске справе. Права брука! Моји другови у чети су ме дуго задиркивали због овако непрецизно испаљених граната.

Чета, у којој сам се налазио, кретала се око Приједора, према Козарцу, а одлазили смо у акције на четнике преко железничке пруге Приједор — Баша Лука, према Машачи. Поред тога, често смо изводили акције према железничкој прузи Приједор — Босански Нови — Добрљин. Ту смо нападали на непријатељске возове.

Учествовао сам и у акцији на непријатељски воз код Добрљина када је заробљено око 60 Италијана. Том приликом погинули су комесар једне наше чете и замјеник командира Бановић кога је сасјекао непријатељски митраљез у почетку напада, док је комесара убила минобацачка граната на самој прузи, када смо заузели воз. Погинуо је и мали Мушиза из Црне Долине. Био је дјечак од петнаест година. Остало ми је у сјећању како је тешко био рашен и како је умро замјеник командира Бановић. Много је крвавио. Носили смо га, а нисмо знали да га завијемо, да му стегнемо вене и спречимо силно крвављеше. Како је срце радило, тако су му из ране избијали млазеви крви. Изнијели смо га на Равничка брда. Ускоро је умро. Умирући, стегао је песницу и подигао је рекавши: „Живјела Комунистичка партија!”

Сјећам се и акције наше чете у Слабиши, када смо дочекали Черкезе који су из Босанске Костајнице кренули у пљачку села. Командир чете био је Драгоја Башкот. Млад, лијеп, изванредан момак, храбар, хитар и строг. Поставио нас је у шанац поред цесте, у љесково шипражје. Пљуштала је киша са снијегом, а ми у засједи. Примјећујемо да непријатељска колона креће цестом. Има их око 120 кошаника са великим кошима. Војници су носили црне кабанице, сабље на опасачима, а на главама шубаре. Био сам се уплашио, јер смо били близу цесте којом треба да прође ова непријатељска јединица на тако великим коњима и добро наоружана. Ми се налазимо на лијевом крилу чете, а митраљезац Лазар Крећа је на десном крилу, па је потребно да пропустимо непријатељску колону према Лазару. Када Лазар и митра-

љесци из других чета отворе ватру на непријатељску колону, ми треба да изађемо на цесту и пресјечемо одступање непријатељу. У овој акцији учествовале су двије-три чете Козарског одреда — неколико стотина бораца. Сви смо се распоредили дуж цесте од Босанске Костајнице према Слабињи. Када су непријатељски војници стигли до одређеног мјеста, Крећа је из митраљеза отворио ватру по колони. Ми смо се нашли на цести и почели да тучемо. Испред нас се одједном нашао један непријатељски војник. Неколико нас је пуцало. Погодили смо га и он је пао са коња. Командир чете, Драгоја Башкот, притрчао је и зграбио коња за узду. Коњ се подизао на задње ноге и извијао. Командир је повикао мени: „Мали, пењи се на коња!“ Нисам могао, јер је коњ био висок као сеоска кукурузана. Почео сам да се пењем. Помогао ми је и командир убацивши ме у седло. Пустео је коша, који је појурио према Босанској Костајници, одакле је и дошао, а у томе правцу бјежали су и Черкези. Коњ је лудачки почео да јури, а мене је обузео страх. Нисам смио да скачем, јер сам се налазио високо. Чинило ми се да ћу пасти с коња и да ће коњ стати на мене и поломити ми ребра. Помишљао сам да пуцам у коња, а и тада би се свалио на мене. Било ме је и срамота да пуцам кошу у главу, и то са леђа. Да пустим да ме кош носи у Босанску Костајницу, опет није ваљало — убиће ме Черкези или наши који могу помислити да неки Черкез бјежи на коњу.

Носио сам тада њемачку униформу, чизмице и капу са огромном петокраком звијездом. Наоружан сам био машинком. Држећи се једва у седлу и јурећи на кошу дозивао сам наше и јављао им да не пуцају на мене, јер нисам непријатељски војник. У једном моменту коњ је стао. Скочио сам са њега и почео га вући, али није хтио да иде. Одупирао се предњим ногама и није хтио кренути с мјеста. Везао сам га за дрво и опет се некако успентрао на њега, али сада нисам могао да га одријешим. Врат и глава коша били су дужи од мојих руку. Опет сам сишао и везао га за дрво које се лако савијало — била је то нека младаца. Када сам се поново успентрао, а требало ми је доста времена, оно дрво сам савијао и успио сам да одријешим улар. Потјерао сам коша. Један сељак ми је показао куда су отишли партизани. Стигао сам у чету. Мислили су да сам погинуо. Командир чете, Драгоја Башкот, узео је овога коша и јахао га све до погибије. Погинуо је у своме родном селу Брежичанима од неке зајезде.

У чети сам се задржао око четири мјесеца. Поред командира Башкота, посебно ми је остао у сјећању командант одреда Млађо Станић. Млађо је био појам неустрашивог вој-

ника. То о њему мисле многи Козарчани. Био је самопоуздан, дјеловао је међу борцима смирујуће. Када се Млађо појави, нестајао је страх. Сјећам га се из акције на жељезничкој прузи код Добрљина. У једном моменту настао је мали застој у нашем нападу. Неколико бораца је пало, погинуло или рањено. Управо у томе тренутку са бока почеше да грувају бомбе. То је Млађо са групом бомбаша извршио напад на вагоне и потјерао непријатељске војнике према ријеци Уни. Нијемци су почели да бјеже. У вагонима су се налазили Италијани које су Нијемци спроводили као своје заробљенике. Почели су да вичу и дозивају на италијанском језику. Када смо их ослободили, неки су остали у партизанима. У нашу чету било је распоређено шест Италијана. Почео сам да учим италијански. Италијани су били са нама два-три дана, али једне ноћи, док је падала киша са снијегом, ших је нестало. Вјероватно су се предали непријатељу у жељи да их отпреме у Италију.

Млађу Станића сам тако доживио у неколико акција. Он се увијек истицао храброшћу, поуздањем и једноставношћу. Посебно јачином гласа, који је снажно одјекивао у борби. Волио је и да опсује. Био је борцима близак, па и када би ударио некога, тај се не би на шега наљутио.

У Млађином одреду задржао сам се до краја 1943. године. Било је то у вријеме када је за секретара Окружног комитета СКОЈ-а за Козару дошао Сајан Муњица. Сајан је обавјестио штаб одреда да треба да ме ослободи дужности у чети, да оставим ручни бацач који сам носио у чети, а да задржим пушку. Саопштено ми је да кренем у Обласни комитет СКОЈ-а који се налазио у Рибнику.

Ишао сам преко Санског Моста који је био ослобођен. Ту сам преноћио у кући истакнутог омладинског радника Бебе која се касније удала за Петра Додика. У истој кући становала је жена Сретена Жујовића, која је била у Обласном одбору Антифашистичког фронта жена за Босанску крајину. Пошто сам познавао њеног сина Зорана Жујовића, она ми је о њему причала. Зоран је тада био члан Обласног комитета СКОЈ-а за Босанску крајину. Кренуо сам са Зорановом мајком у саоницама за Кључ и даље за Рибник.

У Рибнику, у Обласном комитету СКОЈ-а, требало је да се јавим Владимиру Немету Браци, Козарчанину, који је био члан Обласног комитета СКОЈ-а. Секретар овога Комитета била је Зага Умићевић или Брацо Ерцег. Ту су били још: Миле, звали смо га Миле Хрват, из Хрватске, Зора Поповић, удата Смољановић, а можда је био и Коста Боснић. Видио сам ту и Милу Перковића који је у то вријеме био

секретар Покрајинског комитета СКОЈ-а за Босну и Херцеговину.

У Рибнику сам се задржао неколико дана. Добро сам се одморио и наспавао. Брацу Козарчанина нисам одмах нашао, јер је био негдје одсутан. Када је дошао, срео сам се са шим. Интересовао се шта се то десило са мном и зашто му нисам јавио гдје се налазим. „Зар је требало да прође неколико мјесеци“, рекао је Брацо, „да сазнам гдје си и шта се све са тобом десило?“

Одавде сам упућен у Дрварско-петровачки ударни одред, будућу 16. крајишку бригаду, за руководиоца СКОЈ-а у одреду, а затим у бригади. Остао сам годину дана на подручју од Приједора и Мркошића до Петровца, Дрвара и Бихаћа.

Младен ОЉАЧА

НЕКЕ ЗНАЧАЈНИЈЕ АКЦИЈЕ КОЗАРСКОГ ОДРЕДА У ЛЈЕТО И ЈЕСЕН 1944. ГОДИНЕ

У лјето 1944. године 3. козарски одред дјеловао је према Босанском Новом и Приједору. За то вријеме непријатељ је из Баћина, недалеко од Хрватске Дубице, упадао у села на лијевој обали Уне — У Слабињу, Јохову и друга. Убијали су све живо, палили имања и чинили друга злодјела. У селу Живаји, такође у Хрватској, дошло је до организовања једне четничке формације. Добили смо информације да четници хватају дјевојке и предају Нијемцима за оружје. Имали смо тамо једног сарадника Николу Лемића из Живаје. Једног дана пребацили смо се Светко Вујчић, Јанко Малбашић, Раде Којић и ја преко Уне до Лемића са циљем да утврдимо ситуацију и испитамо могућности за ликвидацију четника. Лемић нам је дао потребна обавјештеша.

Једног дана јуна 1944. спремили смо педесетак одабраних бораца и кренули у акцију. Иначе, терен и услови били су посебно неповољни и тешки. То је трокут гдје је мало која јединица могла неопажено доћи. Треће вечери пребацили смо се преко Уне. Лемић је одабрао тројицу омладинаца за водиче за које је знао да су најсигурнији. Требало је остати неопажен на овом простору читав дан и тек увече извршити акцију. Смјестили смо се у једну шумицу. Били смо мокри до коже. Морали смо у највећој тишини и опрезности остати овдје. Хране смо понијели. У току дана чули смо четнике у селу како пјевају. Навече ћемо отићи код Николе Лемића. Извршили смо распоред десетина и бораца.

Код Николе Лемића нашли смо три четника. План се морао мијешати. Шта учинити? Са мношћом су били курири Јанко Малбашић и Сретко Вујчић, добри и сигурни борци. Ушли смо у кућу. Била је освјетљена. Четници су пушке прислонили уз зид. Узели смо аутомате на готовс и упозорили их да не покушавају да дају отпор и да се покрећу са мјеста. Био је ту међу шима и четнички командир. Ушли смо унутра. Истина, знамо да их ту нема много. Нас двојица смо ушли унутра, а један је остао у дворишту. Питао сам Ни-

колу Лемића како се презива и ко му се налази тамо у кући. Морали смо тако да поступимо ради сигурности његове породице. Рекао је да су то четници. Њихове пушке смо склонили нама за леђа. Тада сам ошамарио Николу Лемића. Почео сам да вичем на њега да бих прикрио да је наш сарадник. Тада сам им сопштио како је потребно да ми се обезбједи храна за 1.500 војника. Упитао сам четничког командира гдје му је чета. Рекао је да се налази недалеко одавде и да ће чету предати. Ја нисам знао каква је ситуација околу. Тада сам предао оружје овим четницима и рекао им да крену и да **Еоде** рачуна куда ће проћи, јер да могу наићи на наше јединице. Напоменуо сам ако га случајно уставе да каже да сам га ја послао. Објаснио сам му да је наше људство свуда у засједама.

Када су четници отишли, Лемић ми је рекао да га је долазак четника изненадио и забринуо и да ми је захвалан на томе што сам га ошамарио, јер сам га на тај начин спасио од сумње четника да сарађује с нама. Дошла су и три младића, која ће нам, заједно са Лемићем бити водичи. Одмах сам упутио Драгоју Башкота према четничкој чети да припуца да не би пошли овамо. Остале десетине упутио сам у другим правцима. Ја сам са једном десетином отишао у кућу четничког команданта Ђуре Мандића. Једна десетина је имала задатак да иде у кућу Драгана Новалића, замјеника четничког команданта. Кућа Мандића се налазила на цести. Ту је и пруга гдје се налазио бункер у којем су били Нијемци. Задатак је требало што брже извршити и доћи на зборно мјесто. Оставили смо два борца да ложе тамо ватру, како би означили гдје се налази зборно мјесто. Одавде ћемо се морати усиљеним маршем пребацивати преко Уне. Почело је код Драгоје Башкота да пуца, а затим и лијево од нас. Ми смо већ стигли до куће Ђуре Мандића. Поставили смо десетину око куће са задатком да прате да нас не би напали Нијемци. Затим смо ја и Милутин Шапоша уз степенице пошли на спрат. Отворили смо врата. Шапоша је држао батерију. Уперио сам аутомат у Мандића. Карабин и реденик стоје поред кревета. Шапоша узима оружје и вади пиштољ испод јастука. Наредио сам Мандићу да легне на стомак и да стави руке на леђа. Шапоша га свеже. Тада Мандићева жена поче да јауче и виче. То су чули Нијемци, па су пошли у правцу куће Мандића. Када је наша десетина, која је била око куће, примјетила Нијемце, отворила је ватру. Али и поред тога, Нијемци су пошли напријед. Настала је борба око куће. Четнички командант, тада свезан, ја и Шапоша налазили смо се у кући на спрату. Пошли смо низ степенице. Мандић је покушао да побјегне, али смо га ухватили. Бацио сам на Ни-

јемце двије бомбе са спрата. Они су аутоматима полупали стакла на прозорима. Срећа је што сам се повукао мало назад. Успјели смо да се извучемо поред куће у шуму. Кренули

Од цијеле породице остало је загашено огњиште и овај споменик

смо у правцу зборног мјеста. Десетина је одступала под заштитом ватре. Ђуро Мандић, четнички командант, био је у нашим рукама. Крупан и здепаст. Имао је нешто и брадице. Када смо дошли на зборно мјесто, друге десетине су већ довеле четрнаест четника и замјеника четничког команданта Драгана Новалића. Скрећемо хитно према Уни како бисмо се пребацили у Слабињу. Комесар одреда Бране Ковачевић остао је са двије чете на десној обали Уне како би нас штитио у случају потребе. Пред зору смо дошли до Уне. Чујемо да од Костајнице и Дубице креће непријатељ. Брзо смо се пребацили у Босну. Тек што смо прешли Уну добили смо обавјештеше да и од Босанске Костајнице нашом страном иду Черкези. Борци, који су били у засједи, дочекали су их и у оштром сукобу заплијенили око 60 коња. Убијено је око дванаест непријатељских војника, а остало је побјегло према Босанској Костајници.

Ђуру Мандића, његовог замјеника Драгана Новалића и остале четнике дотјерали смо на Дубичке Побрђане. Ту смо их саслушавали. Оних 14 четника смо пустили, од којих су неки опет побјегли у четнике. Ђуру Мандића и Драгана Новалића осудио је народни суд у Побрђанима. Међутим, више четника остало је и даље у селу Живаји. Више нисмо имали могућности да идемо на ших, јер би нас могао непријатељ опколити и натјерати на Уну. Био би то велики ризик.

Мјесто тога изабрали смо други план: напад на Баћин недалеко од Хрватске Дубице. Припремили смо акцију. Ишли смо у три чете. Водич нас је довео тачно на мјесто гдје се налази бункер на цести. Договорили смо се да нападамо са западне и јужне стране Баћина. Чете су брзо заузеле своје положаје. Кренули смо нас четворица још напријед. Био је у> У групи, и Петар Станић, водник вода. Примјетили смо у мраку да се пешемо на нешто више. Упитао сам шапатом водича да ли смо близу непријатеља. У том тренутку испред нас пуче пушка и погоди Станића у нос. Попадасмо и тек тада видјесмо да се испод нас налазе пушкарнице бункера. Поче тући митраљез. Налазили смо се на њиховом бункеру. Пушкарница је била окренута према Костајници у правцу нашег доласка. Усташе почеше да испаљују ракете и туку митраљезима низ цесту, одакле смо ми дошли. Срећа да је непријатељ открио свој положај иначе бисмо имали доста мртвих. Налазимо се у незгодном положају. Требало је нешто брзо одлучити. Узео сам крагујевку, активирао је и убадио поред митраљеске цијеви у бункер. Када је бомба експлодирала, нас тројица смо скочили и почели да се повлачимо у правцу одакле смо дошли. Пожурили смо да чим прије сакупимо људство. Киша је почела јако да пада. Прије-

тила је опасност да вода надође и да нам омете повлачење преко Уне. То би нас довело у тежак положај, јер би непријатељ имао могућности да упуту снаге из Хрватске Костајнице и Дубице, које су биле на удаљености од око десет километара у оба правца. Пронашли смо чете и повукли се уз Уну, а затим прешли преко ријеке. Акција није успјела. Ми смо имали једног рашеног борца. Били смо уморни и ненаспавани. Било је и страха, јер смо упали у клопку.

Петнаестог августа 1944. кренули смо поново у напад на Баћин. Кренуо је батаљон Милана Куботе, ојачан још једном четом. Тако су у напад пошле четири чете. Одредили смо једну групу бораца, која је добила задатак да се са сјеверне стране провуче у Баћин. Овдје непријатељ није очекивао пролаз партизана, јер је Дубица далеко само четири километра и на овом терену није никада било партизана. Десетина је добила задатак да последије уласка унутра запали сијено или неки други лако запаљиви материјал и тиме збуну непријатеља. Остале јединице требало је тада да крену у мушевит напад. Када је десетина почела да пали и отвара ватру, усташе су се изненадиле. Док су они вршили концентрацију снага у овоме правцу, ми смо извршили јуриш и продрли у упориште. Заузели смо бункере. Непријатељ је успио да се повуче према Дубици остављајући десетине мртвих. Ту смо заплијенили око 300 грла стоке, претјерали је преко Уне у Босну, те предали општинама да је подијеле народу.

Почетком јула 1944. године донесена је одлука да се напада на непријатељско упориште у Босанској Дубици. Напад је 22. јула извела 11. козарска бригада, а садејствовао је и наш одред. Одред је нападао заједно са батаљоном 11. бригаде, чији је командант био Триво Пралица. Правац напада одреда ишао је преко Грабовца, са јужне стране Босанске Дубице. Непријатељ је био добро утврђен. Постојали су тунелови и бункери, затим жичана ограда, а обавјештени смо да је кроз жицу спроведена струја високог напона. Наш одред је имао задатак да очисти сектор југозападно од Босанске Дубице, да дође до моста на Уни и да га минира. Да бисмо дошли до моста, требало је да ликвидирамо остала упоришта са сјеверне стране Босанске Дубице.

А шта се десило? Триво Пралица са својим батаљоном није стигао. Послао сам курира у правцу одакле је требало да дође, али га није пронашао. Примицало се вријеме одређено за напад. Одред је био распоређен недалеко од жице. С обзиром на то да није стигао батаљон 11. бригаде, били смо присиљени да извршимо прегруписавање чета. Био сам тада веома љут на Пралицу. Било је већ 21.45 часова. Тишина свуда. Имали смо припремљених неколико дека и дасака за

савлађивање препрека. Пришли смо на одстојаше потребно за бацаше бомби, те кренули напријед. Покидали смо бодљикаву жицу, направили пролаз и кренули даље по рововима. У овоме првом налету остало је око 45 мртвих непријатељских војника. Од наших бораца још нико није ни рашен. Оставили смо тамо једну десетину да би нам штитила повлачеше када се будемо враћали. Оно што нисмо ликвидирали бјежало је према центру града.

Спустили смо се на десну обалу Уне и кренули у правцу моста. На другим правцима водиле су борбе јединице 11. бригаде. Пуцају, вичу: „Напријед!“. Просто све ври. Ристо Ступар, Милан Ступар и Илија Гарача носили су експлозив. Када смо пришли на око две стотине метара од моста, осјетили смо да се борба на правцу напада 11. бригаде утишава. Не чују се повици бораца, а и пуцаше одмиче све даље. Осјетили смо већи притисак на наше јединице. Примјетили смо групе непријатеља како се пребацују преко моста из Хрватске у Босанску Дубицу. Близу је и дан. На правцу нашега кретања заплијенили смо једна кола соли. Кренули смо и ми казад. Појавио се непријатељски тенк. Имали смо противтенковску бомбу и употребили је. Прије него што ће ова бомба експлодирати поред мене је погинуо наш курир, још дјечак. Погодио га је гелер од непријатељске гранате у прса. Остао је на мјесту мртав.

Повлачили смо се правцем којим смо и наступали. Носили смо погинулог курира Мују са собом. Имали смо неколико рашених бораца. Непријатељ је вршио притисак на нас из града, а други нас је дочекао и није дозвољавао пролаз иза линија града. Морали смо брзо дејствовати. Извршили смо јуриш на оне пред нама и направили себи пролаз. Остало је око двадесет мртвих непријатељских војника, а заробљено је седам.

Млађо СТАНИЋ

ФОРМИРАЊЕ ГРАДИШКО-ЛИЈЕВЧАНСКОГ ОДРЕДА

Новембра 1943. године саопштено ми је из штаба 11. крајишке козарске бригаде да сам именован за команданта Градишко-лијевчанског одреда који је тек био у формирашу.

Стављено ми је на располагање нешто од наоружаша и извјестан број бораца, претежно рашених и болесних. Обично смо у почетку стварали одреде од бораца који су пребољели рашавање и болести, па је тако било и овога пута. Речено ми је да ће комесар бити Милан Станић, који се такође налазио на опоравку, а замјеник команданта Стеван Јашетовић. Препоручено ми је да кренем на терен и да тамо приступим формирашу и организационом постављашу одреда.

Кренуо сам из села Јутрогуште, гдје сам предао 3. батаљон 11. бригаде новом команданту. Штаб одреда требало је да се налази негдје око Грбаваца или Горших Подградаца. Са мном је, поред Стевана Јашетовића, пошло и неколико бораца из батаљона. Било их је тридесетак у групи. Нашој групи у путу за Горше Подградце прикључило се још неколико бораца. Са нама је пошао и ЈБубан Котаран, који је био именован за командира једне чете. Речено ми је да се на терену Козаре налази Перо Катић из 5. козарске бригаде и да шега, такођер, узмем за командира једне чете. Ускоро су нам се прикључили Душко Ленардић, стари борац и пролетер, и Бранко Ракас, такођер борац из Пролетерског батаљона.

Непосредно након доласка у Подградце и организационог учвршћеша кренуо сам са Стеваном Јашетовићем у Лијевче поље, гдје смо успјели да добијемо још тридесет нових бораца. На томе нам је веома много помогао Весо Боројевић, замјеник командира 1. чете одреда, који је познавао терен Лијевча поља.

Најприје смо формирали Прву чету. За шеног команданта је одређен ЈБубан Котаран, за замјеника Весо Боројевић, а за комесара Душко Ленардић. Ускоро је формирана

и 2. чета одреда са командиром Душаном Кукриком. Друга чета се налазила у Милошевом Брду, док је прва била у Грбавцима. Дошао нам је и Перо Катић, па је и он постављен за командира чете. Прикључило нам се више бораца и понеки руководицац из састава 5. козарске бригаде. Били су то углавном борци који су били на лијечешу. Чета Пере Катића била је претежно састављена од бораца из 5. бригаде. Командант бригаде Ранко Шипка писао је из средње Босне и тражио да се упуте у састав своје старе бригаде. Једнога дана упутили смо Перу Катића са групом од око 60 бораца преко Врбаса у средњу Босну у састав 5. козарске бригаде. Са овом групом отишло је и неколико другарица, јер у бригади није било довољно болничарки.

Борбе за ослобођење Босанске Градигике (април 1945. године)

Умјесто чете Пере Катића ускоро је формирана нова чета са командиром Пером С-тојнићем. Чета се налазила на правцу према Орахови. Међутим, одред је често морао да на захтјев виших штабова упућује групе бораца у друге јединице. Одлазило је по 60—80 бораца по групама. Стога одред у прво вријеме није имао батаљоне, него само чете.

Формирана је и ударна чета одреда са командиром Гојком Згошанином, званим Краљевићем.

Задатак одреда је био да напада на непријатељске постоје, које су се још понегдје налазиле на терену. Упоредо

са тим требало је и да спроведе мобилизацију људства, јер је на подручју Лијевча поља било још доста за борбу способних људи. Исто тако, настојало се уз помоћ народноослободилачких одбора прикупити и извући на подручје Козаре што више жита и других прехранбених артикала из неослобођених села Лијевча поља. Иначе, Лијевче је било веома богато житом и стоком.

Остао сам у овоме одреду негдје до јуна 1944. године. Одред је претежно дјеловао на подручју босанско-градишког среза, а дијелом и према босанско-дубичком срезу.

У штабу одреда, поред мене, били су Милан Станић, комесар, Јово Турудија, замјеник комесара, Милан Ђукановић, начелник штаба, Стеван Јашетовић, замјеник команданта и Ваја Ђурашиновић, интендант.

Негдје крајем јуна 1944. године команду одреда предао сам Рајку Гавриловићу. И комесар одреда Станић отишао је на другу дужност, па је на шегово мјесто дошао Милорад Ковачевић. Отишао сам у 11. крајишку козарску бригаду на дужност команданта 2. батаљона.

Ђуро ВУЧЕНОВИЋ - Бусен

САДЕЈСТВО КОЗАРСКОГ ОДРЕДА ПРИ ОСЛОБОЂЕЊУ ПРИЈЕДОРА 1944. ГОДИНЕ

Седмога септембра 1944. године Козарски одред је добио задатак да у склопу акције за ослобођење Приједора спријечи одступање непријатељских посада из Брезичана, Доње и Горње Драгоштиње и Мартин-Брда. Овдје је било око 900 непријатељских војника. Један дио наших снага морали смо послати према Босанском Новом, Босанској Дубици и Костајници. Одлучили смо да минирамо цесту у Сводној. Ристе Ступар и остали минери поставили су мине и маскирали их. Поставили смо засједу и чекали непријатеља. Јављено нам је да непријатељ одступа од Брезичана и са Мартин-Брда. Истурили су побочнице на неколико стотина метара од цесте. Одредили смо групе бораца да их нападају и одбијају према цести. Тако ћемо омогућити да их наша засједа дочека и одбаци у минирани простор. Непријатељ је био веома бројан. Отпочела је борба и непријатеља смо потисли према минираном простору. Поставили смо четири мине на одстојашу од 60 до 70 метара. Када је чело колоне прошло и непријатељ се већ сконцентрисао, дата је команда: „Пали!“ Ристе Ступар је активирао мине. Настала је општа гужва. Почели су да лете у зрак дијелови одјеће и тијела непријатељских војника. Многи су израшавани. Отворили смо плотунску ватру и извршили јуриш. Овдје је погинуло 180, а 750 непријатељских војника је заробљено. Заплијењено је 7 топова, 60 пушкомитраљеза, 12 минобацача и доста аутомата, пушака и муниције. Два-три дана прикупљали смо оружје и муницију на овоме терену. Када је акција завршена, народ нам је помагао да изнесемо оружје, муницију и осталу опрему. У овој акцији погинуо је само један наш борац.

Одавде смо отишли према Новаковићима у Сводној. Ускоро су наишли непријатељски авиони. Са нама су били и заробљени непријатељски војници којих је било више него нас партизана. Касније смо отишли у Деветакe. Усташе смо стријељали, домобране смо упутили у Грмеч на рад, а знатан број ших остао је у партизанима. Међу заробљенима био је и Владо Брајевић, који је 1941. године пуцао на мене. Народни суд га је осудио за дјело издаје против народа.

Послије ове акције одржао сам говор народу у Деветацима и рекао им како овуда више неће порћи непријатељ. Међутим, након дан-два опет је непријатељ овдје наишао. Тога дана обавјестио ме је дежурни да непријатељ наступа. Видјело се како горе куће. Позвао сам наше дургове у Приједору. Јавио се командант подручја Жарко Бућма и интересовао се откуда непријатељ на том правцу. Обавјестио ме је да су то остаци непријатељских снага, Нијемаца и усташа, који су се пробили из ЈБубије и да се крећу према Новом. Речено ми је да их има око 800—900. Упутио сам одмах јединице одреда у правц^з непријатеља. Међутим, били смо малобројни у односу на снаге непријатеља. Већина наших снага била је упућена према Новом ради обезбјеђења Приједора који је био ослобођен. Када смо стигли до Табле, према Кривој главици, примјетили смо и другу непријатељску колону. Био је то један батаљон од око 800 војника и официра који је пошао да нам се преда. Наш обавјештајни официр Халид Топић, родом из Новог, био је у вези са овим батаљоном и уредио је његову предају. Нисмо све домобране разоружавали, већ смо их укључили у борбу против усташа и Нијемаца који су бјежали из ЈБубије. Нисам био сигуран у ове домобране, па сам им рекао да наступају четници Васе Мијатовића. Истина, било је и четника, али је било и Нијемаца. Објаснио сам им да четници кољу све које ухвате. Отпочела је борба. Усташе и Нијемци имали су огромне губитке. Да је стигла и 8. бригада, како је било речено, не би ни један успио да се извуче. Непријатељски војници су газили Сану и бјежали према Босанском Новом. Официр који је предао јединицу тукао је по непријатељу одозго, са брда. Имао је шест минобацача. Бацио је више десетина мина по усташама и Нијемцима. Тада се у Сани утопило око шездесет непријатељских војника. Било их је много рањених. Око 220 остало је палих на цести међу којима је било и око 60—80 четника. Заробили смо једну групу од 50 четника. Нијемци су били просто изгубљени и збуњени. Остатак непријатељских снага пребацио се преко Сане и отишао према Босанском Новом. Касније смо их налазили скривене по жбушу, по шталама, у сијену и на дургим мјестима. Оружја и муниције било је свуда. Купили смо га по шуми и по цести. Било је и заробљених домобрана, око 400, које смо послали на рад у Грмеч. Стријељано је само око 15 усташа, који су били преобучени у домобране.

Октобра 1944. године од нашег одреда је формирана 20. крајишка НОУ козарска бригада. Ја сам тада отишао за замјеника команданта 13. крајишке НОУ бригаде, зване Гарва.

Млађо СТАНИЋ

У ГРАДИШКО-ЛИЈЕВЧАНСКОМ НОП ОДРЕДУ (НОВЕМБАР 1943. — ОКТОБАР 1944. ГОДИНЕ)

На дужност политичког комесара Градишко-лијевчанског НОП одреда дошао сам непосредно послје шеговог формирања првих дана новембра 1943. У одред сам кренуо из болнице у селу Војсковој, која је кратко вријеме била смјештена у шуми, на западним падинама Козаре.

У штабу одреда у Дошим Подградцима нашао сам чланове штаба у кући породице Малешевић. Штаб одреда још није био попушен, а тренутно су га сачишавали: Ђуро Вученовић Бусен, командант, Милан Станић, политички комесар, Стеван Јашетовић, замјеник команданта, Миладин Злојутро, обавјештајни официр, Ваја Ђурашиновић, интендант и Љубица Стејпић, референт санитета.

Затекли смо око 40 изнурених бораца из оперативних јединица, дјелимично наоружаних карабинима и једним или два пушкомитраљеа. Од тих бораца формирана је 1. чета са командиром ЈБубаном Котараном и комесаром Ђуром Милошевићем.

Први посао који сам обавио у својству комесара одреда било је сагледавање колико има чланова КПЈ, кандидата и скојеваца у чети и при штабу. У чети је већ била формирана партијска и скојевска организација, а одмах је формирана партијска организација при штабу одреда.

Један од наших основних задатака била је мобилизација нових бораца. Наиме, у Лијевчу пољу, посебно у оном дијелу испод цесте Баша Лука — Градишка, због специфичних услова било је доста способних људи које смо могли укључити у наше јединице. Способне људе са овог подурчја требало је укључити у наше јединице. Сем тога, Лијевче поље је познато као област богата стоком, кошима, житом и другим прехранбеним артиклима. Тада се могло наћи и одјеће и обуће. Тамошње становништво било је стално подвргнуто непријатељском терору и пљачки. Упркос томе, постојале су велике материјалне резерве и могућности за прилив нових бораца. Одатле је могла да стигне помоћ за наше јединице,

болнице, народ у пасивним, ратом опустошеним и исцрпљеним крајевима. Иначе, тамошње становништво је било одано народноослободилачкој борби. На добровољној бази требало је сакупити што више жита и осталих артикала.

Када ми је Бошко Шиљековић давао задатке у болници у Војскови, на крају ми је тихим гласом наложио да шегујем присну сарадњу са политичким радницима на терену и да у јединицама одреда и у штабу мора да влада међусобно повјерење, другарство и добри односи.

На овом подручју раније нијесам био, сем у октобру и децембру 1941. године, кад сам као борац учествовао у акцијама на Горње Подградце и Турјак.

Поступним политичким и војним радом и упознавањем терена дошли смо до сазнаша да регион Лијевча поља чини велику и комплексну цјелину са великим могућностима политичког рада и развијаша борбе против окупатора. Крајше тачке подручја на коме је одред дјеловао допирале су источно до Давора и ушћа ријеке Врбаса у Саву, јужно од планинских превоја села Мичије и Шимића и западно до обронака планине Просаре и села Срефлије. Јужно, југозападно и западно цијело ово подручје наслањало се на западне падине Козаре. Становништво је било вишенационално, али је већину чинио српски живаљ, поготово у селима. У варошима Ораховици и Градишкој и уз друмску комуникацију Бања Лука — Градишка било је Муслимана, Хрвата, Нијемаца, Чеха и Пољака. У Шимићима и Мичијама настањено је углавном хрватско становништво.

Предјели јужно, југозападно и западно од Градишке одликују се благим превојима и живописним брежуљцима који се наслањају на падине Козаре. Према истоку и сјеверу пружају се богате равнице. На цијелом подручју постоје многобројни гајеви и воћњаци. Прољеће овдје пружа величанствену слику зеленила и цвијећа.

Крај је богат мноштвом извора пијаће воде и већим и машиним ријекама, као што су Врбашка, Јабланица, Јурковица, Борна, Криваја, Осорна, Селакуша, Бистрица и друге са великим бројем малих притока. Источни дио Лијевча •испресецају се каналима, насипима и мноштвом сеоских путева. Шумска пруга од Козаре до Градишке служила је за експлоатацију дрвних богатстава овог краја.

Тадашњи градишки срез, без дијелова бањалучког и дубичког среза, имао је девет општинских региона: Разбој, Виндхортс, Турјак, Ораховицу, Церовљане, Мрчевце, Бистрицу и Горње Подградце. Непријатељ је имао дјеломичну контролу над свим општинским подручјима сем Бистрице и Горњих Подградаца, гдје су партизани стално били, сем за

вријеме офанзиве. Партизани су и у другим општинским регионима имали контролу, а у градовима своје сараднике.

Непријатељ је имао своја упоришта, утврђења и жандармеријске постаје дуж цесте Бања Лука — Градишка: у Клашњицама, Лакташима, Босанском Александровцу, Горњој, Средњој и Доњој Тополи и у Градишки. У упориштима били су фолксдојчери, СС јединице и жандармерија. У самој Босанској и Новој Градишки налазиле су се јаке усташке снаге, полиција, жандарми и домобранске јединице 1. бојне 11. горске пуковније. Западно од Градишке непријатељ је имао јаке усташке снаге у Ораховици и Врбашкој. Патролне јединице на тегљачима, моторним чамцима и бродићима крстариле су дуж ријеке Саве.

У Мичијама и Шимићима имали су јачи утицај усташе и легионари. У Разбоју и Ламинцима с времена на вријеме боравили су и четници који су прелазили из централне Босне.

Насупрот непријатељским снагама, Градишко-лијевчански одред у почетку је имао једну чету да би већ фебруара и почетком марта 1944. године имао три чете, митраљески вод, диверзантску групу и ударну групу бораца. То је тада већ чинило снагу од око 400 бораца. Изузимајући период шесте непријатељске офанзиве, непријатељ је читаво вријеме био сабијен у своје постаје.

Од формираша до марта 1944. јединице одреда су се попушавале. Већ у децембру 1943. године у штаб одреда за замјеника обавјештајног официра дошао је Стеван Матавуљ, а за техничког секретара одреда Владо Садлетски. Јануара 1944. године постављена је Јованка Маран за референта санитета одреда. Марта 1944. за начелника штаба одреда постављен је Милан Ђукановић, раније командир чете у 5. козарској бригади, који је више пута рашаван. Послије тешког рашаваша почетком 1943. године остао је на опоравку на Козари.

Истовремено су чете и водови попушени командним кадром. У 1. чети командир је био прво ЈБубан Котаран а затим Милан Качавенда, замјеник командира Весо Боројевић, комесар чете Ђуро Милошевић и замјеник комесара Душан Ленардић. У 2. чети командир је био Перо Стојнић, замјеник командира Бранко Међед, комесар најприје Миливој Шубара а затим Милош Зеџ, замјеник комесара ЈБубан Кеџман. У 3. чети командир је био Душан Кукрика, комесар Душан Стакић, док замјеници командира и комесара ове чете нијесу ми познати. Командир ударног вода био је Душко Гајић, а делегат вода Рајко Вранчић.

У оваквом саставу јединице одреда су за једанаест мјесеци постојања имале више мањих и већих сукоба са непријатељем на читавом подручју Лијевча Поља. Неке од ових сукоба ћу ради илустрације навести, док ћу у даљем тексту описати двије-три значајније борбе са надмоћнијим непријатељем.

У прољеће 1944. године пречишћаван је терен у селима Шимићи и Мичије. У тим акцијама су ликвидирани легионари и есесовци. У неколико сукоба са непријатељском постајом у селу Крнетама ликвидирано је десетак есесоваца. Непријатељу су нанесени губици од дванаест погинулих и више рашених фебруара 1944. године при његовом испаду према селу Требовљанима. Једном приликом непријатељ је покушао да спријечи мобилизацију нових бораца за наше јединице. Сукобили смо се са шим и нанијели му губитке од 25 погинулих и више рашених. Да би спријечио стално присуство наших бораца у Лијевчу пољу, непријатељ је у прољеће 1944. године истурио јаче снаге у села Церовљане и Дубраву и укотвио се у тврде напуштене зграде у тим селима. Одмах је нападнут и послје дводневних борби, уз губитке од 20 погинулих и више рашених, морао је напустити ова села, а зграде су запаљене. Од прољећа 1944. године у више наврата нападали смо непријатеља на цести Бања Лука — Градишка. Уочи 1. маја 1944. године нападнута је непријатељска колона код Тополе. Тада је убијено неколико непријатељских војника и спаљен је један камион са ратном опремом. Јула 1944. године вођена је са непријатељем жестока борба око спасавања савезничких пилота у Лијевчу пољу, који су се из оштећеног авиона спустили падобранима. Том приликом спасено је пет пилота, док су неки пали непријатељу у руке. У два наврата, у прољеће и љето 1944. диверзантска група срушила је мост на ријеци Врбашкој код петнаестог километра. У љето 1944. године потопили смо непријатељски моторни чамац на ријеци Сави, између села Бистрице и Орахове.

Прву већу акцију борци нашег Градишко-лијевчанског одреда извели су заједно са јединицама 11. крајишке бригаде у склопу башалучке операције јединица 5. корпуса НОВ уочи Нове 1944. године. Градишку су нападале јединице 11. крајишке бригаде, док су јединице нашег одреда нападале шемачка упоришта у Тополи и жандармеријске постаје. У првом налету јединице 11. бригаде су продрле у центар Градишке. Међутим, јаким и свјежим усташким снагама из Нове Градишке извршен је контранапад. Јединице 11. бригаде су се морале повући. Сутрадан је вођена борба са непријатељем

у повлачењу према селу Грбавцима. Јединице нашег одреда су се добро наоружале и ојачале новим борцима.

Већ почетком јануара 1944. године јаче непријатељске снаге нападе су територију лијевчанског подручја. Тада смо први пут водили борбе са далеко бројнијим непријатељским снагама. Здружене снаге Нијемаца, усташа и домобрана из 1. бојне 11. горске пуковније, помогнуте из Баше Луке, нападале су из Градишке, Лакташа, Орахове и Ивањске. Јединице 11. крајишке бригаде водиле су борбу са колоном која је надирала од Ивањске. Успјеле су да одбаце непријатеља са Лисине. Чете Лијевчанског одреда водиле су тешке десетодневне борбе са надмоћнијим непријатељем (Черкезима). Била је запријетила опасност болници тифусара у Буковици. Рашеници су морали бити евакуисани на безбједно мјесто у унутрашности Козаре. Махом млади борци одреда добро су се носили са извјежбаном кошицом Черкеза. Главне борбе су се одвијале западно од Градишке, у регионима Калемови, Карађорђево, Требовљани, Милошево Брдо, Буковица и Војскова и јужно и југозападно од Градишке, у селима Турјак, Грбавци, Доњи и Горњи Подградци. Били смо тучени минобацачком ватром и бомбардовани авијацијом. Поред свега, пратила нас је јака зима, а одјећа и обућа била је слаба. Запали смо у тешкоће и у погледу исхране, јер се народ склонио од непријатеља. Под сталном борбом јединице одреда су се повлачиле према косама Козаре. Понекад је било повлачења и на брзину. У једном таквом сукобу непријатељ нам је заплијенио тешки митраљез.

У то вријеме у борби ми се десила незгода, умало кобна. Јахао сам некакву трапаву кобилу, која је у галопу ударила задшом предњу копиту, па се претурила преко главе. Пао сам и слупао о камен чашицу кољена, што ме је онеспособило за ходаше. Такођер сам повриједио рањену руку, која је била у завоју са отвореном раном. Рана ће ми зарастати тек јула 1945. године после операције.

Тада смо непријатеља дочекали у засједи изнад Горњих Подградаца и у једном усјеку га потукли. Имао је преко 40 погинулих војника и 20 убијених коња. Према неким подацима имао је и око 60 теже и лакше рашених. Ми смо имали четири погинула и шест рањених бораца.

У овим борбама посебно су се истакли водник Бранко Међед и пушкомитраљесци Карло Зеленика и Филип Матић. Све борце и руководиоце који су се истакли, штаб одреда је похвалио пред стројем.

Непријатељ је у овој офанзиви прегазио многа села и извршио страховите злочине над народом. Оставио је за собом пустош и жртве. Пробијајући се преко села Турјака

и Грбаваца докопао се обронака Козаре и ту, изнад самих Горњих Подградаца, у једном потоку, заробио 13 скојевки и 3 пионира и на најсвирепији начин их побио. Неке од њих је везао за коње и живе рашчерећио. Присуствовали смо тужној сахрани скојевки и пионира у Грбавцима.

И седма непријатељска офанзива закачила је Лијевче поље. Вођене су жестоке борбе око Босанске Градишке, Тополе, Требовљана, Милошева Брда, Просаре, па чак и на дубичком подручју око Крушковца.

Својом храброшћу и неуморним радом посебно су се истицали Стеван Јаштовић, замјеник команданта одреда, Миладин Злојутро, обавјештајни официр, Стеван Матавуљ, његов замјеник, Јбуица Сјепић, Јованка Маран и Милка Адамовић, референти санитета одреда.

Посебно ми је остао у сјећању борац одреда, родом из овога краја, Бранко Ракас из села Бистрице. Међу првима из Лијевча поља приступио је партизанима Козаре и одмах постао члан КПЈ. Формирањем 1. пролетерског батаљона, почетком 1942. године, одабран је у његову 1. чету. Истицао се храброшћу у борбама на Мањачи и централној Босни, на Мотајици, Папуку и око непријатељских упоришта у Славоњији. Послије повратка пролетера из Славоније у Козару остао је међу козарским партизанима. Тако је доспјео у Градишко-лијевчански одред. Био је веома скроман. Оца и млађег брата су му убиле усташе, оца у логору у Јасеновцу, а брата у логору на Сајмишту, старији брат Стево био је у партизанима у Србији, а мајка и три сестре доспјеле су у логоре у Новој Градишци и Јасеновцу. Уз помоћ псуњских партизана успјеле су да побјегну, те су остале живе. Сву ту несрећну судбину породице Бранко је тешко доживљавао. Одмах сам га запазио као доброг борца и био сам јако изненађен када сам установио да је поред таквих квалитета остао ЈОШ увијек само борац. Штаб одреда понудио му је команду над четом, али је он то одбио са изговором да има способнијих. Послије су ми рекли да је био увријеђен зато што је био запостављен. Херојски је погинуо у борби са непријатељем у Романовцима крајем 1943. године.

Упоредо са радом на организацији јединица Градишко-лијевчанског одреда одвијао се интензиван партијско-политички рад и војна обука. У јединицама одреда извођена је обука младих и новодошлих бораца у руковању оружјем, увјежбавању тактичких поступака, патролирању итд. Формиране су нове партијске и скојевске организације у свим јединицама. Примани су нови борци у КПЈ и у СКОЈ, прорађиван је партијски материјал, припремане су зидне новине и вођена је политичка борба против дезертерства, симули-

рања и слично. Посебно се интензивно радило на прорадама одлука Другог засједања АВНОЈ-а. Поред поменутог, радило се стално и у јединицама и на терену на прибирању што већих количина жита, стоке, коња, одјеће и обуће.

Политички и војни кадар одреда помагао је теренским радницима у спровођењу актуелних политичких и материјалних мјера. Помагали смо им на omasовљавању партијске и скојевске организације, АФЖ и других политичких организација и на стварању мреже народноослободилачких одбора. Учествовали смо на зборовима, конференцијама и другим скуповима на којима су претресани различити проблеми, на примјер, сјетва, жетва, сакупљање хране, одјеће, обуће итд.

Сјећам се једног неугодног детаља из овога рада. Са Пејом Станишљевићем у пратњи једнога борца, познаваоца терена, пошли смо у доњи дио Лијевча поља, ближе ријечи Врбасу. Била је ноћ и дубок снијег. Провукли смо се преко песте Градишка — Баша Лука између непријатељских упоришта и пред зору стигли у село. Тамо смо ишли ради организовања прораде одлука АВНОЈ-а преко одборника и других активиста. Преноћили смо код једног одборника и ујутро сједили са домаћином и пили каву. У једном тренутку борац који нас је пратио рече нам да се пртином према кући упутило пет војника. Био сам узнемирен и у недоумици. Међутим, домаћин нам сасвим хладнокрвно саопшти да не бринемо, да је то жандармеријска патрола која често тим путем пролази, наврати у кућу, мало се згрије, попије каву и иде даље. Одмах нас пребаци из кухиње у собу и упозори да будемо мирни. Послије сат времена жандарми су отишли. Ово је први пут да ме од непријатеља дијели само један танки зид. До тада сам од непријатеља увијек био на одстојању, а, сем тога, увијек сам био на слободној територији. Био сам неприпремљен и изненађен; нисам знао како се све довијају наши активисти на терену и каквим се све опасностима излажу.

Борци и народ са одушевљењем су прихватили одлуке АВНОЈ-а као своје сагледајући у њима резултате дугогодишњих напора, патњи, жртава и зноја. Посебно је народ прихватио одлуке АВНОЈ-а о федеративном уређењу земље, о националној равноправности у збратимљеној демократској Југославији, затим о проглашењу врховног команданта НОВ и ПОЈ друга Тита за маршала Југославије и о забрани краљу да се врати у земљу.

На скуповима и конференцијама обично су претресани текући проблеми, а бирани су одборници и њихови замјеници. Свакодневне теме на овим састанцима биле су набавка

и отпремање хране, жита, стоке, коња, одјеће, обуће за јединице, затим сјетва и жетва, пропагирање за одлазак способних људи у партизанске јединице, осуда дезертерства и симулирања болести, борба против шпијуна итд. Обично после оваквих скупова, који су углавном одржавани ноћу, наставило би се весеље омладине.

У општој материјалној исцрпљености особито је била велика оскудица у обући. Али народ се и овдје довијао. По селима су никле мале „фабрике“ у којима су израђиване клопке. Ова обућа израђивана је од меког дрвета, липе, тополе или дуда. Овом обућом се народ служио у кући и ван ње, а била је прилично топла. Није била погодна за трчање. Када би се млади свијет ухватио у коло, ова обућа би веома клопарала и лупала о под.

Остала ми је у сјећању пјесма младића и дјевојака, која је пјевана у колу у такту који су давале клопке:

„Отвор прозор, цурица малена,
газио сам блато до кољена.“

Један од највећих и најуспјешнијих зборова на овом подурчју одржан је у Горшим Гаревцима у прољеће 1944. године. Присуствовало је веома много свијета. Говорници су били др Војо Кецмановић, предсједник и Хасан Бркић, секретар ЗАВНО БиХ-а. Говорили су о федерацији, братству и јединству, о нашој босанској републици, о потреби да се окупљамо и истрајемо до скоре слободе итд. Говорници су били топло поздрављени, добро угошћени и окићени пешкирима.

У мају 1944. године дошло је до кадровских промјена у штабу одреда. За команданта одреда дошао је Рајко Гавриловић, а за комесара Милорад Ковачевић, за замјеника комесара одреда Михаило Зец и за референта санитета Милка Адамовић.

Јула 1944. године у одреду су формирана два батаљона. Кадрови тих батаљона попушени су углавном из чета. Команданти батаљона били су Душан Кукрика и Милан Качавенда, комесари Душан Ленардић и Душан Стакић, а њихови замјеници Милош Зец и Обрад Јокић.

У вријеме док сам боравио у одреду штаб је, поред свакодневних задатака, партијског, политичког и војног рада, морао да води и неке посебне бриге. Најтеже су нам биле бриге о рашеницима, тифусарима, епилептичарима и о појави дезертерства.

Стално нас је морила брига од латентне опасности да се непријатељ из оближњих упоришта, особито из Шимића и

Мичије, неочекивано пробије до болница на западној падини Козаре и изврши масакр. У ово вријеме непријатељски трупови изненадно су ноћу вршили препаде на ослобођену територију и нападали болнице и штабове. Болнице су увијек биле пуне болесника, нарочито тифусара. Тифус је с времена на вријеме знао десетковати јединице. Преко ноћи разбољевале су се десетине бораца. Захваљујући сталној бризи, ти немоћни другови су се опорављали и враћали у своје јединице. Таква брига доносила је штабу одреда и командама чета многе непреспаване ноћи.

Диверзантска група Лијевчанског одреда (јули 1944. године)

Појава епилептичара чинила је неизмјерне тешкоће и бриге. Нарочито је био карактеристичан случај почетком 1944. године у селу Грбавцима. За вријеме заклетве новоприспјелих бораца у строју је настало комешаше. Четворица бораца су пала у блато и снијег и почела да се ваљају. Борци су покушали да их смире, а све то скупа пружало је очајну слику. За тренутак заклетва је прекинута; болесници су се дигли и дошли к себи.

Ранији слични догађаји су нас бринули, али овога пута било нам је најтеже. За ту врсту болесника није било болница, нити специјалиста. Говорено је да их при паду треба спуштати у хладну воду, па ће се брзо отрезнити. Тако је понегдје и чишено, али свугдје није било воде. Болест је узимала све више маха и то углавном код новопридошних, мобилисаних бораца.

Послије догађаја у Грбавцима овом питању највише је пажње посветио комесар чете Душко Ленардић. Он је сматрао да је то симулираше. Допуштао је могућност да понеки од тих бораца стварно болује од епилепсије. Пратећи епилептичаре, Ленардић је дошао до закључка да се углавном ради о симулантима. Аргументи за то су многобројни: ова болест се углавном појављивала код мобилисаних, здравих и младих бораца или неких малодушника. Пратећи неке које смо пуштали кући дознали смо да дотични не оболевају када су код куће на боловању. Ови борци су при паду обично држали говоре, као што би то чинио командни кадар пред стројем, и командовали јединицом иако никад нису командовали ни десетином. У акцијама су се показивали као малодушни и слаби борци.

То је говорило да се овдје ради о симулантима, а не о болесницима. Сами нисмо знали шта да радимо са шима. Ако смо их пуштали кућама, болест је постајала све масовнија. Оперативне јединице враћали су их назад нама у одред. Ленардић је ипак пронашао лијек. Открио је да ови болесници никако не желе да иду даље из одреда — у бригаду, односно далеко од родног мјеста. Сакупљајући све те аргументе, Ленардић је предложио да им треба рећи да за њих постоји једина болница у Далмацији, да ће бити отпушћени у ту болницу и да послје оздрављења остају у тамошњим јединицама.

Када им је тако речено, за два дана сви су појединачно, као да су крили један од другог, дошли у команду, измолили да се не упућују у Далмацију и да ће уложити све напоре да некако прездраве. Овај трик Ленардића успео је и „епилептичари“ нам нијесу више задавали главобољу.

У неким јединицама су се појединачно, а понекад и масовније, појављивали дезертери. И овдје се радило о неким мобилисаним борцима. Мобилизацију смо изводили све масовније послје Другог засједаша АВНОЈ-а. Само једном приликом, у прољеће 1944. године, јединице одреда и дијелови 11. крајишке бригаде за 24 часа мобилисале су у Лијевчу преко 300 нових бораца. У току шиховог спровођења до Команде подручја на Козари ради распореда по јединицама, у путу и непосредно након распореда у јединице дезертирало је око 20 новајлија. Овакве појаве осуђивао је и народ, па чак и неки родитељи који су своје синове гонили у јединице и пријављивали их патролама.

За непуну годину дана постојања Градишко-лијевчанског одреда његове јединице су, и поред бројних описаних напора, скупа са народом и политичким теренским радницима извукле из Лијевча и послале на слободну територију десе-

тине вагона жита, поврћа, воћа и одјеће. Исто тако отпремљено је на ослобођену територију на стотине грла крупне и ситне стоке и хиљаде комада живине, што је све служило болницама и народу ратом опустошених и осиромашених крајева. Из Лијевча је одведено на десетине коша, који су распоређивани у наше јединице, а давани су и опљачканим селима, сељацима на слободној територији за обраду земљишта.

У то вријеме Лијевче је дало око 1.000 нових бораца, који су остајали у одреду и слати у бригаде. Одред никада није прерастао 500 бораца, јер је групе бораца слао стално у оперативне јединице.

Велике жртве у овом времену поднијела су села Бистрица, Требовљани, Милошево Брдо, Турјак, Доши Подградци и стална жаришта НОБ од 1941. до ослобођеша села Грбавци и Горши Подградци. Цијело ово подручје, укључујући и дијелове башалучког и дубичког среза, које је одред имао као борбено подручје, дали су огромне жртве и свој допринос народноослободилачкој борби. Само градишки срез дао је око 3.500 партизана од којих је 435 погинуло. Као жртве фашистичког терора пало је 8.576 жена, дјеце и старца. У логорима је било око 20.000 становника, а многи од њих нијесу преживјели страхоте мучеша. Непосредно последије рата од посљедица рањавања и изнурености умрло је око 800 бораца и учесника НОР-а, а око 390 остали су трајни инвалиди. Сем тога, 3.400 ратне сирочади остало је без једног или оба родитеља. Све су то велике и болне цифре које је поднио народ једног краја.

Народ и борци ових крајева су предано ратовали и крварили, стварали нову власт и градили ново друштво. Било је голготе, суза, крви и зноја, али је било и радосних дана. Било је пobjеда, али и збјегова. У читавом том времену народ је остао достојан себе, поносно уздигнуте главе.

Милан СТАНИЋ

ФОРМИРАЊЕ И БОРБЕНА ДЕЈСТВА ТИМАРСКОГ НОП ОДРЕДА У 1944. ГОДИНИ

Територија коју је покривао Тимарски народноослободилачки партизански одред обухватала је подручје југо-источних падина Козаре од Приједора, захватајући жељезничку пругу и цесту Приједор — Ивањска испод Козаре, протежући се даље јужном границом од села Буснова и Бронзаног Мајдана до цесте Бронзани Мајдан — Бања Лука. То је такозвано подручје Тимара и пошто је одред дјеловао на томе сектору, то је и добио назив Тимарски НОП одред.

Припреме за формирање Тимарског одреда отпочеле су у априлу 1944. године. Прије тога, крајем 1943. године, на подручју Козаре формирана су два партизанска одреда: Козарски и Градишко-лијевчански народноослободилачки партизански одред. Ови одреди формиран су непосредно после формирања 11. крајишке козарске бригаде у септембру 1943. године.

Било је уобичајено да се после сваког прерастања одреда у бригаду на одређеном сектору формира нови одред који наставља да дјелује на томе сектору пошто бригада, као оперативна јединица, одлази.¹

¹ Одлука 5. ударног корпуса НОВЈ, донета почетком априла 1944. године, да се формира Тимарски НОП одред потпуно је оправдана, мада је могла услиједити и раније. Да је та одлука донета када и за Градишко-лијевчански одред (новембар 1943. године), Тимарски одред би још непосредније и јаче садејствовао и обезбјеђивао борбена дејства бригада, које су извршавале задатке на овој врло значајној територији која је повезивала козарско-грмечки и кључко-сански оперативни простор. Разумије се да је Тимарски одред раније формиран, он би се нашао у тежој тактичко-оперативној ситуацији, био би под већим ударом јачих непријатељских снага из упоришта које је тада држао непријатељ, али би његов удио и значај војнички и политички био још јачи, а то би га брже развијало и учвршћивало. Ипак, формирање Тимарског НОП одреда није било касно и одред је извршио значајну улогу не само у војничком већ, прије свега, у политичко-пропагандном и морално-психолошком погледу. Тимарски НОП одред дејствовао је на територији која је већим дијелом раније припадала 2. крајишком одреду „Доктор Младен Стојановић“, док је други

У вријеме припрема за формирање Тимарског одреда, у априлу 1944. године, налазио сам се на дужности помоћника политичког комесара 2. батаљона 11. крајишке козарске бригаде. Била је средина маја, могуће негдје између 11. и 15. маја, када ме је позвао комесар 11. бригаде Рецо Терзић и саопштио ми да ћу бити постављен за политичког комесара новоформираног Тимарског НОП одреда. Није ми у то вријеме био довољно јасан појам „Тимарски одред“ и интересовао сам се гдје ће се налазити. Објашњено ми је да ће

знатан дио територије Тимарског НОП одреда био незапосједнут нашим снагама, осим када су поједине бригаде, повремено навраћале и то прије свега због својих оперативно-тактичких задатака. Нови Козарски НОП одред, формиран крајем 1943. године, послје формирања П. ударне партизанске бригаде није имао снага да својим дејствима захвати територију првобитног 2. крајишког НОП одреда. То није могао учинити ни Козарски НОП одред, који је дејствовао послје одласка 5. крајишке НОУ козарске бригаде, из чијег састава је формирана 11. крајишка НОУ козарска ударна бригада. Тимарски одред је, својим војничким и политичким дејствима не само спријечио ширење и утицај четништва према подручју Козаре, који је од почетка устанка имао ту тенденцију, већ је тај утицај четништва одстранио и своје војничке редове стално попуњавао борцима са тог територија. Извјесне колебаљивости једног дијела, особито старијих људи са те територије, убрзо је нстало, па су одлучно и чврсто пришли Тимарском НОП одреду и до краја рата били одлучни борци и руководиоци. Значајну улогу у томе имали су стари борци из тога краја.

Одред је требало да дејствује у ширем рејону Бронзаног Мајдана и једној зони у захвату комуникације Бронзани Мајдан — Бања Лука, рејон Горње Пискавице, Јошикове Воде итд. Треба подсјетити да је 2. крајишки НОП одред „Доктор Младен Стојановић“ снажно утицао и на овај дио територије. На примјер, још почетком 1942. године, поред партизанске чете у Марићкој, боравила је (логоровала) једна козарска чета Петра Мећава у Јошиковој Води, у школи на самој цести Бронзани Мајдан — Бања Лука, док је истовремено једна чета била у Пискавици. Мећавина чета је ушла у састав 1. крајишке бригаде, тј. у њен 4. батаљон, а Мећава је постао командант батаљона у коме сам се тада налазио. У тој чети је већ било бораца из тога краја. Боравак 1. крајишке бригаде на овом терену, одмах послје њеног формирања, још више је овај крај учинио нашим. Међутим, послје јунско-јулске непријатељске офанзиве на Козару 1942. године наш утицај знатно слаби све до формирања Тимарског и Змијањског НОП одреда и 15. крајишке ударне бригаде, мада су и тада још увијек на том подручју дејствовале и неке четничке јединице Дреновића, Мишића, Мутића, па чак и Тешановића и Радића. Четници Вае Мијатовића су се налазили непосредно око Приједора, и на крају су сишли у Приједор у исти гарнизон са Нијемцима и усташама. Његов утицај брзо је нестао у оном малом, најколебљивијем дијелу становништва око Ракелића, Буснова, Расаваца итд. Тимарски одред се у неколико наврата сусрео у борби са Васиним четницима који су сваки пут војнички били потучени, заробљени, а они поштени и наивно залутали прелазили су у Тимарски одред и били добри борци. Тимарски одред за пет мјесеци свога борбеног дејства није имао ни једног било каквог војничког или политичког неуспјеха у борби против четника, ни оних са правца Мањаче, ни четника Вае Мијатовића.

се одред налазити на сектору ближе мога родног краја, да ће у одред за команданта доћи Гојко Шиљековић, кога сам веома добро познавао.

У штабу бригаде ми је саопштено да кренем у штаб 4. крајишке дивизије, гдје ћу добити потребна упутства и наређења. У штабу дивизије званично ми је саопштено да је за команданта Тимарског одреда именован Гојко Шиљековић. Комесар дивизије Димитрије Бајалица Баја рекао ми је да ћу у команданту Шиљековићу имати дивног друга и да је наша дужност да развијемо одред и попунимо борцима који се налазе на сектору одреда, а који су због рашаваша и обољеша остали из својих бригада.²

Примивши наређење у штабу 4. крајишке дивизије који се у то вријеме налазио код Каменграда, према Санском Мосту, пошао сам у одред. Додјељено ми је пет бораца који ће ући у састав нашег одреда. Добио сам и јахаћег коша кога до тада нисам имао. Нисам био задовољан што се растајем од својих другова из 2. батаљона 11. крајишке НОП козарске бригаде у коме је било доста бораца из мог родног краја, другова из дјетиштва.

Упутио сам се у село Буснове, недалеко од Приједора. Нашао сам команданта одреда Гојка Шиљековића са три бораца у једној сеоској кући. Он је био заокупљен идејом о формирању одреда и том приликом ми је рекао да већ имамо једну чету бораца овдје, која је дошла из састава Козарског одреда, и још двадесетак бораца из 6. и 11. крајишке бригаде, те да ће то бити база за ствараше новог одреда. Након неколико дана прикупили смо још тридесетак бораца, добровољаца из Миљаковаца, Ракелића, Буснова, Јелићке, Градине, Марићке, а дошло је нешто омладинаца и из Омарске.³

² У штабу 4. дивизије комесар Димитрије Бајалица Баја, указујући на задатке одреда, рекао ми је: „Четнике Васе Мијатовића треба и војнички разбити и уништити. У почетку смјестите се око Буснова и Марићке, а касније према ситуацији. Жељезничку пругу и комуникацију Приједор — Бања Лука стално угрожавајте. Политички морате много радити и не смете правити било какве политичке грешке. Морате придобити и онај најколебљивији дио људи. Повежите се одмах са Окружним комитетом КПЈ за Козару и са општинским комитетима Партије. Ја ћу навратити уколико нешто дуже останемо на овој територији ...”

³ Почетак је био врло тежак. Четници и усташе су сазнали за нас као НОП одред и организују испаде, испитују гдје смо и колико нас има. А ми смо почели са једном четом од око 70 људи, која је дошла из Козарског одреда и од једног вода бораца из 11. и 6. крајишке бригаде. Пораз нисмо смјели дозволити ако се сукобимо, а сукобити се морамо, јер непријатељ нас тражи, и то и четници и усташе из Ивањске, Пискавице, Приједора, Бронзаног Мајдана. Земљиште на коме смо дејствовали није нам ишло у прилог јер је ма-

Гојко Шиљеговић, командант одреда, предложио ми је да би добро било да изведемо једну акцију негдје у близини Приједора. Једнога дана према селу Миљаковцима упутила се непријатељска јединица, могуће јачине вода, која је кренула у села ради пљачке. Дознавши за покрет ове јединице, одлучили смо да направимо засједу и да је дочекамо. Било је око 10.00 часова када је непријатељска домобранска јединица избила пред засједу наше чете. Позвани су да се предају и послуже једног плотуна домобрани су били заробљени. Колико се сјећам заробљено је око 15 домобрана од којих је већина изјавила да ће остати у одреду. Били су родом са овога краја, од Ћеле и Козарца, па су вјероватно и због тога били расположени да остану код нас.

Командир 1. чете био је Миле Поповић, првоборац из 2. крајишке бригаде. Већ негдје крајем маја имали смо у одреду двије чете. Не знам на чије тражење, али су нам ускоро из Козарског одреда упутили још један вод бораца, тако да смо били у могућности да формирамо још једну, трећу по

неварско и равничарско, врло комуникативно и проходно за непријатељску технику. Требало је брзо радити на бројном повећању и војничком учвршћењу одреда. Колико пута се Гојко хватао за главу говорећи: „Како је лијепо било борити се и радити у Ударној бригади.“ Често је спомињао 5. козарску бригаду из које сам дошао. Питали смо се зашто смо прихватили да дођемо. Завидио сам друговима који су остали у мом 2. батаљону 11. бригаде, а посебно другу Славку Хавићу, комесару 2. батаљона који је, када сам пошао, рекао: „Мирко, благо теби, биће ти лијепо!“ Чак ми је рекао, пошто сам се ја колебао да ли да одбијем одлазак и изразим жељу да останем: „Ако нећеш ти, ја ћу објеручке дужност комесара одреда прихватити.“ Међутим, Тимарски одред је почео брзо да расте. Велику помоћ пружио нам је Окружни комитет КПЈ за Козару, а посебно Слободан Марјановић, па Срески комитет КПЈ Приједора, другови из Омарске, посебно Саво Јањић, Саво Гаврановић, Новак Обрадовић, Петар Грубан, Бранко Гајић из Верића, Алекса Костић из Пискавице, Ратко и Душица Јањић из Ламовите, Стана Граховац и Алекса Тејић из Ламовите и многи други. У јуну смо имали већ три комплетне чете, јер је на овом подручју било доста бораца из крајишких бригада, који су остали из својих јединица. Попуњавали смо одред младим људима, онима који су дорасли и још нису били сврстани у наше јединице, а радили су за наш покрет, па је и то био врло добар борачки кадар. Долазили су одборници, омладински руководиоци и други активисти који су више вољели да буду у одреду, него да раде на терну. Говорили су да им је доста рада на терену. Одред је добио око 20 другарица за које смо организовали санитарски болничарски курс уз помоћ политичких органа и организација. Убрзо смо оформили комплетну интендантуру и позадинске јединице одреда. Сукобили смо се са непријатељем У оружаном борби више пута, са усташама из Ивањске и Приједора и посебно са четницима Дреновића, Мишића и Мутића, па смо се тако наоружавали. Убрзо смо имали око 15 пушкомитраљеза, тешки митраљез, а сви борци имали су пушке и бомбе. Политички рад у одреду и на терену био је интензиван. Стално смо одржавали разне скупове

реду, чету у одреду. Чете су у прво вријеме бројале око 60—70 бораца. Негдје у јуну формирали смо и 3. чету.

У међувремену одлучили смо да пођемо на сектор Козарца и да тамо ступимо у контакт са Козарачком муслиманском четом, која је већ била формирана.⁴ Била је то омладинска Муслиманска партизанска чета, која је до тада била у саставу Козарског одреда. Пошто се налазила на сектору Тимарског одреда, то је укључена у његов састав. Бројала је у прво вријеме око 80 бораца. Њен комесар био је Енвер Ризванбеговић, који ће касније бити комесар Тимарског одреда. Командир ове чете био је Осман Џафић.

Приликом првог сусрета са друговима који су руководили Муслиманском четом договорили смо се да изведемо заједничку акцију, односно да наше двије чете буду у заједи на цести Приједор — Козарац. Услиједиле су ускоро двије акције на непријатеља који је из Приједора организовао испаде према поткозарским селима. У селу Балтине Јаруге нанијели смо непријатељу губитке од 9 погинулих и више рашених војника, заплијенили два пушкомитраљеза и једанаест пушака.

одреда и народа, држали зборове поводом значајних догађаја, користили за политички рад зборове народа око цркава у вријеме вјерских празника. Сваки пут после црквене службе народ се окупљао да слуша говоре комесара и команданта одреда и политичких радника са терена. Стизали су нам борци из Ивањске и Мишин-Хана. Из Ивањске смо добијали разни санитетски и други материјал преко наших сарадника. Треба истаћи Виктора Бјелкановића из Ивањске, затим Блажа Керна из Мишин-Хана, који је после рада на терену дошао за борца иако је био син познатог трговца, старог Керна из Мишин-Хана. Штаб одреда и јединице стално смо премјештали из села у село, по цијелој територији, од Козарца до Ивањске, у захвату жељезничке пруге и цестовне комуникације, као и од Омарске до Бронзаног Мајдана, од Ракелића до Горње Пискавице. Ово нисмо чинили само да заваравимо непријатеља, већ и због политичког рада на цијелој територији за коју смо били одговорни. Више пута смо рушили жељезничку пругу и мостове на цестама Бронзани Мајдан — Бања Лука и Пиједор — Ивањска (Бања Лука). У јуну смо порушили мост на прузи између Ивањске и Мишин-Хана, што је за непријатеља било велико изненађење.

⁴ Морам рећи да је одред био потпуно самосталан и све је зависило од његове снажљивости. Осим партијских директива и веза са Окружним комитетом КПЈ за Козару, других директива по командној линији је било врло мало или никако све до августа 1944. године када смо добили неке директиве од команде Групе козарских НОП одреда. Дозаго нам је Млађо Обрадовић и Бране Ковачевић из команде Групе одреда. Прије тога једном нас је посетио Никола Карановић, као замјеник команданта 5. ударног корпуса НОВЈ. Он нам је тада (јуна) рекао да смо ми, тј. Тимарски одред, потчињени команди корпуса, а не 4. крајишкој дивизији. До тада смо мислили да смо под командом 4. дивизије, мада смо врло мало имали везе и са 4. дивизијом.

Убрзо је Муслиманска чета, пошто је бројно ојачала, претворена у батаљон који је бројао око 200 и више бораца. Омладинци Муслимани, послје ослобођења Козарца и ближе околине, масовно су ступали у партизанске редове, па су се створили услови за формираше једног муслиманског батаљона у саставу Тимарског одреда. Међутим, ускоро је услиједило наређење, па је овај батаљон ушао у састав 8. крајишке бригаде. Чули смо да су били одлични борци. Колико се сјећам, заједно са командантом одреда Гојком Шиљеговићем испратили смо борце овог батаљона, који је једно вријеме био батаљон 8. крајишке бригаде, а касније је ушао у састав осталих батаљона бригаде. Било је то у вријеме када су јединице 8. бригаде биле на сектору Тимарског одреда, у Миљаковцима и околини, са правцем дејства према жељезничкој комуникацији Приједор — Баша Лука.

У међувремену смо се припремали да од наше три чете одреда, које су биле знатно бројчано ојачале, формирамо батаљон. За команданта је био предвиђен Миле Поповић, а за комесара Ђуро Кечан, дотадашњи комесар и командир 1. чете. На жалост, осталог руководећег кадра из штаба овога батаљона више се не сјећам.

Почетком септембра 1944. године, када су обављане припреме за напад и коначно ослобођење Приједора, Тимарски одред је у овом нападу добио задатак да са двије чете напада низ Гомјеницу, а са друге двије чете десно према жељезничкој комуникацији у правцу силоса. Од ратног плијена добили смо један тешки митраљез и више пушака, бомби, муниције и осталог. У састав одреда дошло је око тридесет нових бораца.

Напад на непријатељски гарнизон у Приједору знатно је утицао на учвршћивање, бројно и техничко јачаше и акционо осамостаљење Тимарског одреда. Јединице одреда са штабом смјестиле су се у шири рејон Петровог Гаја, а затим се штаб одреда премјестио у Омарску, у кућу Љубана Анђића. Надали смо да поуњавамо одред новим борцима и то омладинцима који први пут ступају у партизане, као и старим борцима из крајишких бригада који су се налазили на овоме терену на опоравку. Било их је скоро из свих наших бригада — из 1, 2. и 5. бригаде. Тако је непосредно послје напада на Приједор одред у своме саставу имао преко 350 бораца.

Концентрацијом снага Тимарског одреда на овоме сектору извршили смо снажан политички утицај и попунили одред новим борцима са овога терена. Већ крајем септембра и почетком октобра одред је знатно ојачао и био је у могућности да формира два батаљона.

У то вријеме услиједила је друга бањалучка операција снага 5. ударног корпуса против њемачких, усташко-домобранских и четничких снага са циљем да се ослободи простор Бања Лука — Босанска Градишка — Котор-Варош.

Тимарски одред добио је задатак да се постави на комуникацији између Мишин-Хана и Рамића, у рејону Драгочаја. Штаб одреда смјестио се у школи у Рамићима. Наше снаге водиле су жестоке борбе са непирјатељем у Башој Луци и после тродневних борби, пошто је непријатељу пристигла помоћ, биле су присиљене на повлачење. Снаге наше 8. крајишке бригаде извлачиле су се цестом према Бронзаном Мајдану и Мотикама. Непријатељ се послужио варком стављајући на своје тенкове петокраке звијезде и тако изненадио један батаљон 8. крајишке бригаде, као и јединице Тимарског одреда које су биле у обезбјеђешу напада на Башу Луку са ове стране. У једном моменту тенкови су избили у непосредну близину штаба одреда. Командант одреда, Гојко Шиљеговић, налазио се негдје на положају, а у штабу смо били ја и помоћник комесара Обрад Јокић. Јокић је био стари искусни борац из пролетерског Челаревог батаљона. Погледавши кроз прозор школе, рекао ми је: „Мирко, ево непријатељских тенкова испред школе!“ Погледао сам и примјетио тенкове који су имали петокраке звијезде, па сам онако изненађен и у недоумици рекао Јокићу: „Па, то су, изгледа, наши тенкови.“ Али у исто вријеме из тенкова је отворена жестока ватра. Тек тада смо схватили да се ради о непријатељским тенковима. Обрад Јокић и ја искочили смо из зграде и појурили низ поток. Тенкисти су и даље дејствовали јаком ватром. Једва смо нас двојица и три курира штаба спасили животе. Тенкови су продужили и стигли на брдо јужно од Мишин Хана, гдје се налазио штаб 4. дивизије.

Један батаљон 8. крајишке бригаде и борци Тимарског одреда, који су се затекли на положајима, тукли су се упорно са непријатељем који је наступао, па су тако уз доста губитака омогућили да се штаб дивизије извуче из ситуације у којој се нашао брзим продором непријатељских тенкова. Међутим, дио коморе одреда и дивизије, нарочито товарна грла, није било могуће извући, па је пала непријатељу у руке.

У то вријеме у штабу нашег одреда радио је као секретар Владо Козомора, син познатог професора Козоморе из Баше Луке, иначе шахиста који нам је дошао из дивизије. Баја, комесар дивизије, писао нам је за Владу Козомору да га шаљу у наш одред, да је још почетком 1942. године дошао у партизане и онако у шали додао: „Воли да буде у штабу“. За вријеме напада на Башу Луку, у коме наш одред није директно учествовао, Владо ме је замолио да га пустим да са

јединицама 8. бригаде, које нападају на град, дође до куће и своје мајке код које није био од 1942. године када је отишао у партизане. Схватили смо ову жељу и пустили га. Међутим, прошло је могуће десетак-петнаест дана, а Владо се није вратио. Вјеровали смо да је погинуо приликом упада непријатељских снага у град. Већ смо га уврстили у губитке које је одред имао у овој акцији. Међутим, када смо већ били сигурни да смо га изгубили, Владо се појавио. Као и обично, и овога пута појавио се са шаховском гарнитуром од које се није одвајао и већ познатом енглеском блузом којој баш није поклашао много пажње. Испричао нам је тада шта му се десило. Стигао је до куће у граду и нашао мајку. Добро га је нахранила и рекла му да се одмара у својој соби додавши: „Лези ти, сине, и одмарај се, партизана је пуна Бања Лука“. Спавао је ни сам не зна колико. Била је већ ноћ када је у његову собу упала мајка и рекла: „Сине, Нијемци су на улици!“ „Какви Нијемци, када су партизани у граду!“, помислио је Владо. Погледао је кроз прозор и угледао Нијемце. Мајка му је говорила час да иде у оставу, час у подрум. Нигдје није било сигурно. Примјетио је кроз прозор да Нијемци пролазе и удаљују се. Ипак је био толико присебан, истрчао је из куће и кренуо према својој јединици. Понио је и пушку. Успио је да наоружан изађе из Баша Луке, пуне непријатељске војске и да дође у јединицу.

У прво вријеме штаб одреда су сачињавали само командант и политички комесар. Касније је за замјеника команданта дошао Свето Пуцар из 13. крајишке бригаде, а за замјеника политичког комесара Обрад Јокић.⁵ Први командир

⁵ Док је Шиљеговић остао командант батаљона до краја рата, дотле су се остали чланови штаба батаљона мијењали. Најпре је стишао Обрад Јокић, а за замјеника комесара дошао је Сејдо Сарачевић, металски радник из Тузле, првоборац, необично храбар и диван друг. Погинуо је у Рамићима код Бање Луке негдје у децембру 1944. или јануару 1945. године када су он, политички комесар Предојевић, радни вод батаљона и курири штаба стицајем околности затварали правац ради обезбјеђења одступнице двије чета батаљона на које су далеко надмоћнијим снагама нападали Нијемци и усташе са тенковима из правца Бање Луке. Тада је батаљон заробио 11 њемачких војника, више домобрана и чак 4 усташе, као и више ратног плијена — два тешка митраљеза, два минобацача, 7 аутомата и око 30 пушака. Противнапади су извођени наизмјенично више пута у току дана и ноћи. Непријатељ је имао за циљ да нас одбаци са жељезничке пруге •л цесте Ивањска — Бања Лука коју смо држали неколико дана. Сејдо Сарачевић је сахрањен у православном гробљу, код цркве у Ивањској. За помоћника политичког комесара батаљона дошао је Милорад Бањац, дотадашњи комесар чете истог батаљона. Негдје почетком 1945. године ја и замјеник команданта Свето Пуцар отишли смо из 4. батаљона. Ја сам отишао за политичког комесара 2. батаљона 15. бригаде, а Свето Пуцар за команданта 3. батаљона исте бри-

чета били су Миле Поповић, Богуновић и Драгоја Башкот. Свето Пучар би често тражио да не буде у штабу говорећи да му је то далеко од борбе и зато је највише времена проводио у четама, гдје је заједно са командирима Поповићем и Башкотом планирао и учествовао у акцијама. Иначе, раније, док је био у бригади, рашаван је, а такође и у одреду.

Обрад Локић, замјеник политичког комесара одреда, био је првоборац из пролетерског батаљона Здравка Челара. У нашем одреду и касније у 4. батаљону 15. крајишке бригаде није се дуго задржао, јер је отишао на дужност команданта Змијашког партизанског одреда.

Политички комесари су били: Ђуро Кечан, Енвер Ризванбеговић, Миленко Слијепчевић, Милорад Башац, Павле Чекић, Урош Бановић, Миле Поповић и Тривић.

Руководиоци одреда били су стари борци из већ прослављених 1, 2, 5. и 11. крајишке бригаде. Они су својом одважношћу, храброшћу и политичком активношћу веома успјешно дјеловали на терену и позитивно политички утицали на становништво, нарочито на сектору око Бронзаног Мајдана, Јелићке, Градине, Ивашке и Горње Пискавице.

Продираше према Бронзаном Мајдану, затим преко Горше Пискавице имало је за циљ да се прошири и ојача утицај НОП-а и да се мобилишу нови борци за наше јединице. У ствари, из овога краја смо касније и прикупили највећи број бораца.

У почетку смо веома добро сарађивали са Санско-кључким партизанским одредом, а касније са 15. крајишким бригадом. Боровком Тимарског одреда на овоме подручју извршена је политичка мобилизација становништва за народно-ослободилачки покрет и мобилизација људства у партизанске редове. За релативно кратко вријеме, од око пет мјесеци, Тимарски одред је знатно бројчано ојачао — имао је око 500—600 бораца. Из одреда су израсла три батаљона који су ушли у састав крајишких бригада: један батаљон, састављен од Муслимана из Козарца и околине, у 8. крајишку бригаду, затим један батаљон у 15. крајишку бригаду, а њен 4. батаљон је распоређен у 20. крајишку козарску бригаду.

гаде. У 4. (козарски) батаљон дошао је Божо Катић за политичког комесара батаљона, а за замјеника команданта 4. батаљона дошао је Миле Поповић, дотадашњи командир чете у истом батаљону, да би убрзо за замјеника команданта 4. (козарског) батаљона дошао Ђуро Драгић, звани Пајдо, а Миле Поповић за замјеника команданта 2. батаљона. Мислим да су до краја рата од тада команду 4. батаљона сачињавали: командант Гојко Шиљеговић, политички комесар Божо Катлић (Далматинац), замјеник команданта Ђуро Драгић (Пајдо) и помоћник комесара Милорад Баџац.

Окружни комитет КПЈ за Козару давао је упутства за политички рад на терену. Код нас је често долазио секретар Окружног комитета КПЈ Слободан Марјановић, а и комесари одреда позивани су на састанке. Окружни комитет је захтјевао да сви наши поступци на терену буду добро политички одмјерени. Требало се борити против четничког утицаја са правца Мањаче, посебно утицаја Васе Мијатовића, а према Козарцу и околини, гдје је постојала такозвана муслиманска милиција (Рецина милиција), требало је такође одредити наше задатке. Поступци према припадницима ове непријатељске формације понекада нису били адекватни и политички добро осмишљени. Секретар Окружног комитета КПЈ за Козару Слободан Марјановић упозоравао је на неке поступке према припадницима муслиманске милиције, који су имали или могли имати штетне последице. Оправдано је било упозорење да ће припадници ове формације, нарочито они који су мобилисани и нису се огријешили о народноослободилачки покрет, ипак прићи или нама или Муслиманској партизанској чети. Муслиманска партизанска чета првобитно је и формирана како би у своје редове окупила муслиманску омладину из Козарца и околине, па чак и припаднике муслиманске милиције који се нису огријешили о народноослободилачки покрет. Нису били ријетки примјери да се Муслиманска партизанска чета наоружавала оружјем које су давали припадници муслиманске милиције.

Васу Мијатовића, четничког команданта, познавали су многи борци одреда. Миле Поповић, командир чете у одреду, познавао је Мијатовића из 2. крајишке бригаде, (гдје је био чак и командир чете). Командант и комесар одреда такође су лично познавали Мијатовића. Пошто сам био у батаљону у коме је био и Мијатовић, познато ми је -како је отишао у четнике. Било је то у вријеме када је наша бригада бора вила на Машачи. У прво вријеме успио је да створи неки утицај на села Ракелиће и околину гдје је дјеловао. Било је и појединачних случајева да су неки појединци, долазећи из јединица својим кућама, потпадали под пропаганду Мијатовића и остајали у четницима. Касније, када су се увјерили да је Мијатовић издајник, да сарађује са Нијемцима и усташама, долазили су опет у партизане. Било је међу борцима појединаца који у прво вријеме, знајући Мијатовића из партизана, нису били сигурни у његово издајство гајећи наде да ће он опет доћи у партизане.

Међутим, дошло је и до оружаног сукоба са четницима Васе Мијатовића, и то између Буснова и Ракелића. Командири Поповић и Башкот са својим четама разбили су једну

четничку групу која се налазила ту, у селу. Тада је један број четника прешао у одред.

Тимарски одред је био састављен од прекаљених бораца крајишких бригада, бораца Козарског одреда, као језгра одреда, затим од припадника домобранских јединица који су долазили у партизане или заробљавани па остајали, а били су родом од Приједора, Козарца и околине, затим од партизанске Муслиманске чете, те од новопридошлих бораца са подручја Јелићке, Градине и околине Бронзаног Мајдана. Међу шима је, поред млађих људи, било и старијих који су дошли у одред. Тако је одред био састављен од старих и прекаљених бораца, од омладинаца и дјечака од петнаест-шеснаест година, те од старијих људи који се раније нису нигдје одређили, па су дошли у одред.

При штабу одреда био је радни вод, који је био састављен од старијих људи. Једном је командант одреда Гојко Шиљековић са овим водом дочекао непријатеља, који је наишао од Ивашке и успјешно га одбио. Похвалио је чланове вода за добро држање у борби.

Четници су покушавали да утичу на села испод Козаре. Једном приликом су чак убацили једну групу у рејон Петровог Гаја, гдје је раније дјеловао Милорад Чавић са групом четника, кога су ликвидирале јединице 2. батаљона 11. крајишке бригаде. Било је чак случајева да су четници постављали засједе, те су нам једном убили двојицу курира. Били смо огорчени, па смо предузели оштре мјере према четницима. Пронашли смо у Петровом Гају пресвучене у цивилна одијела два или три четника, који су се покушали овдје инфилтрирати, а били су родом из Јелићке или околине. Похватали смо их и предузели одговарајуће мјере како би се спријечио даљи покушај продирања четника у овај рејон.

И Тимарски одред и козарско подручје били су чврста брана против четничког утицаја. У сваком случају Тимарски одред је имао, с обзиром на рејон у коме је дјеловао, великог удјела у спречавању четничког утицаја према поткозарским селима и тимарском подручју.

Преко народноослободилачких одбора одред се снабђивао храном. Слободно би се могло тврдити да уопште није било тешке ситуације у снабђивању храном. У почетку нисмо имали ни радни вод, ни потребне органе за снабђивање. Све је то било добро организовано преко народноослободилачких одбора. Народ нас је веома радо прихватао и добровољно давао намирнице за исхрану бораца.

Тимарски одред дјеловао је у неподесном рејону, у равничарском крају, гдје би се по свему било тешко одржати. Утолико прије што се у Приједору налазио јак непријатељ-

ски гарнизон, који је био повезан жељезницом и цестом са Бањом Луком, што се у Ивашкој налазила непријатељска посада, па је за оне прилике изгледало да је немогуће да се на овако малом простору од око 20 километара одржи и успјешно дејствује једна партизанска јединица као што је био Тимарски одред.

Владао је одређено расположење и психологија, рекао бих одредска психологија, која је одговарала и становништву и борцима одреда који су се налазили на своме терену. Отуда није било тешкоћа око снабдјевања, као ни политичког дјеловања и одржавања масовних скупова са народом. У току петомјесечног дјеловања одреда на овоме сектору одржано је стотину и више разних састанака са народноослободилачким одборима, партијских састанака и зборов са народом.

Одред је оправдао своје формираше и постојање. Штаб дивизије је оправдано и благовремено уочио да је на овоме сектору потребно формирати једну јединицу и попунити простор. Оцијењено је да без постојања једне војне јединице у овоме региону неће моћи успјешно да дјелују и одрже ее партијске организације, народноослободилачки одбори, организације омладине и жена. Реално разматрано, требало је створити услове да се што успјешније дјелује и шири утицај народноослободилачког покрета, а онемогући ствараше четничког утицаја и непријатељске пропаганде из непријатељских упоришта у Приједору, Козарцу, Ивашкој и Бронзаном Мајдану.

Крајем септембра или почетком октобра 1944. године у штаб Тимарског одреда стигла су два наређења. Прво је било да се одред размјести у селима испод Козаре, а штаб одреда у село Бистрицу непосредно уз Козару. Ускоро је стигло друго наређење из штаба Групе одреда да се Тимарски одред пребаци преко Лисине, Пројсе и даље у правцу села Грбаваца. У то вријеме био је у саставу Козарске групе одреда у коме су се налазили Козарски, Градишко-лијевчански и Тимарски одред.

Одред је тада имао бројну комору од тридесетак товарних грла, што нам је отежавало пребациваше обронцима Козаре преко Лисине и даље према Лијевчу пољу. Штаб одреда смјестио се у селу Грбавцима, а снаге је оријентисао према гарнизону у Босанској Градишки и цести Баша Лука — Босанска Градишка. На овоме сектору непријатељ је стално организовао испаде према селима Поткозарја. У садејству са Градишко-лијевчанским одредом одбијали смо продоре непријатеља, док је Козарски одред дејствовао на сектору према Босанској Дубици, Босанској Костајници и Босанском Новом.

Овдје, на сектору према Лијевчу пољу, било нам је веома добро. Народ нас је срдечно примио, као своје борце, онако како смо били примљени и у осталим устаничким селима Поткозарја.

Нисмо се дуго задржали на овоме терену. Стигло је наређење од штаба 5. корпуса у коме је стајало да се од језгра Тимарског одреда, углавном од старијих бораца, формира батаљон јачине три комплетне чете са довољно аутоматског оружја, пушкомитраљеза (имали смо два-три тешка митраљеза у одреду) и да се упуте у састав 15. крајишке бригаде. Том приликом код нас је био Млађо Обрадовић, командант Козарске групе одреда, који је пренио наређење штаба корпуса и учествовао у формирању батаљона. Тако је Тимарски одред подијељен у два дијела — један дио јачине батаљона (око 370 бораца) упућен је у 15. крајишку бригаду, док је други остао као Тимарски одред са командантом Луком Гуслом и политичким комесаром Енвером Ризванбеговићем.

Дотадашњи штаб одреда (стајало је у наређењу) остаје као штаб батаљона и улази као 4. батаљон у састав 15. бригаде.

Кренули смо са Козаре на одређено збориште. Стигли смо у Хан-Кола и смјестили батаљон. Тада смо Гојко Шиљековић и ја, као командант и комесар батаљона, отишли да се јавимо у штаб бригаде. Командант 15. крајишке бригаде био је Раде Ерцег, а политички комесар Бране Караћ.

Претпостављали смо да ће управо овај батаљон бити распоређен по батаљонима бригаде, а штаб се вратити у одред. Међутим, 15. крајишка бригада имала је само три батаљона, а у то вријеме дошло је наређење да бригаде у свом саставу имају четири батаљона. Тако је наш батаљон ушао у састав бригаде као 4. батаљон и остао у шеном саставу све до ослобођења.

Командант Гојко Шиљековић, политички комесар Мирко Предојевић, замјеник команданта Свето Пуцар чинили су командни и руководећи кадар 4. батаљона 15. бригаде, док ће замјеник политичког комесара Обрад Локић ускоро отићи на дужност команданта Змијањског одреда.

Борачки састав 15. крајишке бригаде био је са санског, кључког, рибничког и мањачког подручја. Бригада је формирана од Санског, Рибничког и Змијањског НОП одреда, а дошао је и батаљон са Козаре.

У саставу 4. батаљона били су борци са Козаре, односно у великој већини са поткозарског подручја, док је један број бораца био са сектора Јелићке, Градине и Бронзаног Мајдана.

Ми смо се у 15. крајишкој бригаде осјећали управо као Козарчани. Командант бригаде Раде Ерцег и други у борби су нам се обраћали са: „Напријед, Козарчани!" Бригада је релативно била млада, док је наш батаљон био у извјесној предности јер је у своме саставу имао сав руководећи кадар и знатан број бораца који су у одред ступали из бригаа и већ били са извјесним искуством.

Бригада као цјелина и батаљони као самосталне јединице првенствено су водили борбу са четницима Дреновића, Тешановића, Мутића, а прелазили смо и преко Врбаса у централну Босну. Борили смо се са непријатељским њемачко-ушашким снагама, које су врло често продирале из Бање Луке према Хан-Колима, затим према Ситници и Кадиним Водама. Бригада је имала тешких борби на овоме сектору. Наш 4. батаљон активно је учествовао и истицао се у овим борбама. Остао ми је у сјећању један тежак окршај са непријатељем када је тешко рашена Милица Тривић, родом од Босанске Дубице, која је била замјеник командира чете. Усташе и Нијемци продирали су према Хан-Колима. Наш батаљон је био на истуреним положајима између Хан-Кола и Баше Луке. Четници из одреда Мутића у садејству са Нијемцима и усташама напали су батаљон са леђа. Батаљон се нашао у веома деликатној ситуацији. Отпочела је тешка и жилава борба. Ту се посебно истакла чета командира Мила Поповића, а нарочито замјеник командира Милица Тривић. Она је успјела да одржи заузети положај са четом и да одбије јурише непријатеља. Била је тешко рашена у ногу и остала инвалид. За ванредну храброст у овој акцији Милица је посебно похваљена од штаба и команданта бригаде.

У више наврата пребацили смо се преко Врбаса у централну Босну и водили борбе са четницима. Тамо су се налазиле јединице 53. дивизије, па смо у садејству са њима изводили акције, а било је и самосталних акција бригаде у вријеме када на томе сектору није било јединица 53. дивизије.

Један такав прелаз преко Врбаса 15. крајишке бригаде остао ми је посебно у сјећању. Пошто је Врбас било немогуће прећи гажењем, а није било чамаца за пребацивање, а и да их је било требало би доста времена да се јединице бригаде пребаце, то је одлучено да се прелаз бригаде у централну Босну изврши преко моста код Шехера. Мост је био запосједнут од непријатеља и налазио се у склопу непријатељске одбране Бање Луке. У бањалучком гарнизону налазиле су се јаке њемачко-ушашке и домобранске снаге.

Била је зима 1945. године. Наша бригада морала се наћи на сектору централне Босне, гдје су се појавиле јаче четничке

снаге, те да у садејству са снагама 53. дивизије учествује у разбијању четничке групације. Чини ми се чак да је наша бригада за то вријеме била стављена под команду 53. дивизије.

Бригада је једне зимске вечери кренула комуникацијом од Хан-Кола према Башој Луци. Борци су се питали куда се то иде, да ли је могуће да је у питању напад на Бању Луку. Када су се снаге сконцентрисале у близини моста на Врбасу, гдје је бригада требало да пређе (околу су се налазили бункери за обезбјеђење моста), командант бригаде Раде Ерцег је гласно упозорио стражаре да ми, партизани, прелазимо преко моста. Био је то заиста веома смјео потез на који се одлучио командант бригаде.

Пошли смо према мосту. У колони по један бригада је прешла преко моста. Тек када смо се удаљили даље цестом према Крупи на Врбасу, иза нас су се чули пуцши митраљеца и покрет непријатељских тенкова и моторизације. Ми смо већ били на потребној удаљености, тако да није пријетила опасност да нас непријатељ изненади.

Након доласка у централну Босну наша бригада се нашла у веома деликатној ситуацији. Јединице 53. дивизије, које су оперисале на том сектору, отишле су са овога подручја. Тако се бригада нашла у рејону гдје су се налазиле јаче четничке снаге. Дошло је до конценрације јачих снага четника Драже Михайловића и бригада није била у могућности да опстане на овоме терену.

У међувремену из штаба наше 39. дивизије стигло је наређење да се бригада хитно врати на свој рејон, јер су предстојале нове операције снага дивизије. Наш батаљон нашао се на најистуренијој и најудаљенијој тачки, дубље у централној Босни, даље од осталих батаљона бригаде. Командант бригаде Ерцег, оцјенивши у каквој се ситуацији наша бригада, а посебно наш 4. батаљон, поручио је штабу батаљона да је свјестан да је батаљон добио најделикатнији задатак, али му је такође познато да се у батаљону налазе борци који су раније ратовали у бригадама и да имају доста ратног искуства и умјешности, па се нада да ћемо се успјети извући.

Остали батаљони бригаде кренули су назад, док је наш 4. батаљон остао. Наиме, курир није успио да нам пренесе наређење о повлачењу, јер су га ухватили четници. Касније смо, тек након доласка у састав бригаде, сазнали како је дошло до тога да се бригада повуче, а да наш батаљон остане препуштен да самоиницијативно дјелује и сналази се. Међутим, захваљујући одважности команди чета, а посебно сналажљивости и одлучности команданта Гојка Шиљековића

ми смо се извукли. Послије неколико борби са четницима успјели смо да стигнемо у једно село. Били смо уморни и исцрпљени. Стигли смо око 22.00 часа у село и размјестили батаљон. Одлучили смо да се ту ноћ одморимо, али да останемо у приправности. Рано ујутро, још док смо спавали, чула се јака пучњава. Тргли смо се иза сна и изашли пред кућу. Са свих страна дејствовали су митраљежи. Гојко је рекао: „Ово је тотално окружење.“ Ускоро су четници кренули у напад. Викали су: „Држите их, ово су Козарчани!“ Могуће да смо и ми били недовољно опрезни и приправни за сваки евентуални напад. Наш обавјештајни официр Душан Стојаковић, родом из Горше Омарске, рекао је увече команданту да има обавјештеште о покрету четника и да није искључено да нас прате и опкољавају. Међутим, борци су били исувише исцрпљени од претходних борби и нормално је било да им се омогући краћи предах и одмор. Пошто смо схватили да смо опкољени требало је хитно донијети одлуку о пробоју. Размишљали смо о томе да извршимо пробој и да кренемо према Јајцу, али смо схватили да је то далеко и да нећемо стићи. Није било другог излаза него се пробијати правцем којим смо и дошли — према Шехеру и Башој Луци.

Мушевито смо се пробили из окружења и продужили покрет. Четници су наставили за нама. Стално су се дозивали довикујући да ће нас похватати живе и најурити у Бању Луку. Избили смо негдје према Шехитлацима. Надали смо се да ћемо и овога пута успјети да се пребацимо преко моста у Шехеру. На наше велико изненађење и задовољство командант бригаде је оцијенио да смо пристигли у овај рејон, па је организовао пребацивање батаљона преко Врбаса. Иако смо се нашли у тешкој и, рекло би се, безизлалној ситуацији, ипак смо успјели да се и овога пута пребацимо преко Врбаса, преко моста у Шехеру, непосредно уз непријатељски гарнизон у Бањој Луци.

Прољеће је 1945. године. Крећемо у завршне операције за ослобођење земље. Учествујемо у ослобођењу Бање Луке, а затим у гоњењу непријатеља кроз Лијевче поље према Босанској Градишци и у нападу на овај гарнизон. У рејону Лијевча поља водили смо борбе са снагама црногорских четника, које су се, бјежећи испред надирања јединица Југословенске народне армије, нашле у овоме рејону.

У склопу задатка који је имала 39. дивизија наша бригада организовала је напад на Босански Нови.

У међувремену за замјеника команданта 4. батаљона дошао је Миле Поповић, пошто је дотадашњи замјеник команданта Свето Пуцар отишао на дужност команданта 2. батаљона наше бригаде. Услиједиће и помјераше политичког ко-

месара 4. батаљона, који је постављен за комесара 2. батаљона. У 4. батаљон за политичког комесара дошао је Божић Катић Далматинац, који ће заједно са командантом Гојком Шиљековићем и замјеником команданта Милом Поповићем повести овај батаљон Козарчана од Козаре преко Босанског Новог, Петриње, Велике Горице, Загреба и даље према Цељу.

Гонећи непријатеља и водећи свакодневне борбе са јаким њемачко-ушашким, домобранским и четничким снагама, батаљон је у склопу бригаде стигао у рејон Цеља. Ту је борце 4. батаљона затекао 15. мај 1945. године, капитулација непријатељских снага и ослобођење наше земље.

Мирко ПРЕДОЈЕВИЋ